Forsøg
Til en Beskrivelse
Svendborg Kjøbstæd
Grundlægning
Ved
Joachim Begtrup
Provst og Sognepræst til Paarup.
Odense 1893

St. Nikolai Menighed

I

Svendborg

Tilegnes dette

Forsøg som

Venskabs og Erkjendtligheds Minde

Forfatteren.

Forerindring.

Opmuntret af forrige Amtmand over Svendborg Amt, afdøde Hr. Geheime-Konferentsraad Schumacher, som forskaffede mig det Kongelige danske Kancellies Tilladelse af 29 April 1817, at nyde frie Adgang til Byens Arkiv og Protokoller, samt Byens Embedsmænd anmodet at meddele mig de Oplysninger, jeg fandt fornødne, anvendte jeg mine Fritimer til at samle de Efterretninger om denne ikke ubetydelige Bye, som i dette Forsøg fremlægges.
Planen, jeg har fulgt, er den, som det Høikongelige Landhuusholdnings-Selskab har anseet fortrinligst, og hvortil Hr. Direkteur Garlieb har meddeelt Schema, dog uden strængt at binde mig dertil.

IV

Da jeg ei allevegne angivet de Hjelpekilder, som ere brugte, vil jeg her kortelig anføre de vigtigste, saa meget mere, som jeg derved har Leilighed at bevidne de Mænd min forbindtligste Tak, som har understøttet mit Arbeide. Af Manuskripter har jef fornemmelig brugt Birkerods og Provst Næraaes, som min Ven Hr. Dr. Og Birkedommer Baden har laant mig. Byfogden, Hr. Kancellieraad Nellemann har meddeelt mig Fortegnelse over Byens Skattevæsen. Hr. Justitsraad og Toldinspekteur Haste skylder jeg forbindtligst Oplysning om Handelen og Toldvæsenet. Afdøde Byeskriver Bager om adskillige Indretninger i Byen. Disse mine Velyndere og Venner bevidner jeg hermed min hengivendste Taksigelse. Desuden have andre Venner leveret mig Bidrag, som den gamle Byelov om Byens Vand- og Sprøitevæsen. Jeg har desuden nyttet Raadstue-Protokollerne, skjøndt ingen ældre haves end fra 1660, og den fra 1700 til 1744 savnedes, som jeg meget maa beklage med Hensyn til Byens Jorders Kjøb. Af trykte har jeg fornemmelig brugt Pontoppidans Kirkehistorie og Vorms Lexicon om lærde Mænd. Disse ere mine fornemste Kilder.

V.

Jeg havde vel ønsket at kunne meddele Efterretning og flere Aar af Byens Skatte- og Handelsvæsen samt Skibsbyggerie, men det var mig vanskeligt nok at faae det for et Aar, langt mindre for flere, uagtet Sammenligning af flere Aar havde ledet til sikrere Resultat. Med Villie er tagen Aaret 1817, som Middelveien mellem en høi og lav Kours.

Saameget jeg ønskede at kunne have givet en uførligere Efterretninger om Byens Skovkasse, har samme været mig umuligt, da jeg aldrig har kunnet erholde denne Kasses Regnskab til Eftersyn; jeg har derfor matte nøies med de Oplysninger, Auctionsprototokollen forskaffede mig, som viser Skovkassens fornemste Indtægt, og, efter Byeskriver Bagers mundtlige Opgivende, anført dens almindelige Udgiver, uden at kunne angive disses Størrelse. Mueligt at denne ufuldstændige Efterretning om saa betydelig en Eiendom kan gjøre Byens Grundeiere i Fremtiden opmærksom paa den større Nytte, de af denne Eiendom og Kasse kan drage, end hidtil er skeet, ja selve Byens Embedsmænd, som Interessenter og Fattigvæsenets Bestyrere, der hidtil have været udelukket fra al Kundskab om

VI.

Denne Kasses Handel, ei være ligegyldige ved dens Administration, da mangen unyttig Udgivt derved vilde undgaaes, som forhen er skeet.

Dette Forsøg blev indleveret til det Kongel. Landhuusholdnings-Selskab 1819, for at erholde saa kyndig et Selskabs Bedømmelse, fra hvem jeg i 1821 erholdt det tilbage, med Bevidnelse, at samme indeholdt alt hvad det kunde ønske sig, kuns burde noget udelades, som ei kunde interesserer det Almindelige, især med Hensyn til den biographiske Deel, derfor træder det nu først for Lyset. Jeg har i enkelte Poster nyttet Selskabet Vink, men d jeg fornemmelig havde Byens Embedsmænd og Beboere, som nu er og komme, for Øie, saa er meget dem vigtigt, som for den Fremmede er ligegyldigt, derfor er meget beholdt, som Selskabet ønskede udeladt. De vigtigste Forandringer, som siden ere foregaaende, har jeg i Anmærkninger tilføiet.

Jeg har kaldet min Beskrivelse et Forsøg, fordi det er første Arbede af den Art, jeg har foretaget mig, og tilstaaer villig min Ufuldkommenhed, og at Andre maaskee kunde hve gjort det bedre,men jeg maa bede Hensyn taget til

VII
Stedet, Tiden og Mangel paa Adgang til litteraire Skatte i Bedømmelse af mit Arbeide. Saameget haaber jeg, at det vil være den nærværende og kommende Slægt i Byeen til Oplysning om det, hvorom de hidtil vare uvidende, ligesom det vil give de kommende Embedsmænd Underretning om Steder, hvor de kunne søge videre Oplysning.

Hvorfor jeg har gaaet den naturhistoriske Deelforbi er, at jeg veed Eiereb af Pindemøllen, Hr. Morten Jørgensen, arbeider paa et Værk, hvori alle i Byen og paa dens Marker vildt voxende Planter og Træer angives med deres Nytte, samt de vigtigste Phænomener i Luften og Veirets Forandring, som i flere Aar af ham ere optegnede.
Grundtegningen over Byen skylder jeg Hr. Heiberg, der, som landmaaler-Assistent, har optaget samme.

For at gjøre Bogen mere brugbar, har jeg tilføiet Indholdslisten Fortegnelse paa de Mænds Navne, hvis korte Leevnetsløb omtales, med Henviisning til Stedet.

VIII
Af Trykfeil findes ingen, som kan standse læsningen, alene de tre sidste Paragrafer i første Kapitel ere ved en Feiltagelse anførte for 14, 15 og 16 istedenfor 15, 16 og 17, som er skeet ved, at § 14 er sat tvende Gange. De øvrige, som mindre betydelige, skulle blive anførte paa et Tillægsblad.

Odense den 28 October 1822

Forfatteren.

Kapitel I.

Byens Topographie.

§ 1.

Side

§ 1.
Byens Beliggenhed 1
§2
Navnets Oprindelse 3

§ 3.
Opkomst og Skjebne 7
§ 4
Privilegier 15
§ 5
Forfatning i ældre Dage 19
§ 6.
Størrelse og Inddeling 31
§ 7
Jorder og Skove 32

X.

Offentlige Bygninger:

Side
1. Raadstuuen 44
2. Sprøitehuse 44
3. Skolebygninger 45
4. Kirker og Prædikeboliger 45
   a. St Nicolai 45
   b. Frue 54
   c. Klosterkirken 54
   d. St. Nicolai Præstebolig 66
   e. Frue Præstebolig 66
5. Degnebolig 67
6. Fattighuset 67
7. Hospitalet 67

§ 9.
Bygninger, som tilhøre enkelt Samfund 71
§ 10.
Private Bygninger 72
§ 11.
Brandanstalter 73
§ 12
Havnen og Skibsrheden 75
§ 13.
Skibsbroe 77
§ 14.
Skibe og Baade 78
§ 15.
Landeveie og Broer 82
§ 16.
Almindelige Bemærkninger over Byens Opland 82
§ 17.
Oplandets Behov 85

XI.

Kapitel II.

Byens Indbyggere

§ 1

	Side
Indbyggernes Antal med Føde- og Døbelister, og Lærde Mænd, der fødte eller i ældre tider ansatte	86
§ 2.	
Byens Skolevæsen	95
§ 3.	
Bogsamling og Bibelselskabet	103
§ 4.	
Sæder og Forlystelser	104
§ 5.	
Indbyggernes physiske Beskaffenhed	106
§ 6.	
Diætetiske Tilstand	107

Kapitel III.

Byens oekonomiske Tilstand.

	Side
§ 1.	
Byens civile Embedsmænd og Bestillinger	109
§ 2.	
Lirke-Lærestanden og Betjentere	117
§ 3.	
Militaire	135
§ 4	
Jordbrugere	135
a. Agerdyrkningen	136
b. Enge	142
c. Haugedyrkningen	142
XII	
d. Skovene	142
e. Tørvemoser	142
f. Huusdyr	143
g. Jagten	144
h. Resultat af foranførte om Agerdyrkningen	144
XII.	
§ 5.	

Fiskerie 145

§ 6-

Haandværkere:

a. Egentlige Haandværkere 145
b. Skibsbyggeriet 151
c. Brænderier og Bryggerier 153
d. Møllere 157

§ 7.

Handelen

a. Kjøbmænd og Høkere 158
b. Handelsprivilegier 168
c. Falitter 168
d. Markeder 169
e. Apotheker 169

§ 8.

Gjæstgivere og Værtshuusholdere 170

§ 9.

Pensionister 170

§ 10.

Søefolk 171

§ 11.

Tjenstefolk 173

§ 12.

Dagleire 173

§ 13.

Almisselemmer 174

§ 14.

Fremmede Embedsmænd 184

XIII

§ 15.

Fremmede 184

§ 16

Toldvæsenet 184

Kapitel IV.

Side

Byens indvortes Bestyrelse.

§ 1.

Justitsvæsenet 187

§ 2.

Byens militaire Forfatning 188

§ 3.

Forskjellige Indretninger:

a) Lodsvæsenet 189
b) Qvarrantaine/Anstakter 189
c) Understøttelse for Søfolk 190
d) Navigationsskoler 190
e) Befordringsvæsenet 191
f) Overformynderiet 192

Kapitel V.

Byens administrative Bestyrelse.

§ 1.

Om Byens Adminstration 193

§ 2.

Multicipal-Udgivter 193

§ 3.

Skatter til Kongen og Banken 196

Kapitel VI.

Forslag.

§ 1.

Om en nye Kirkegaard 199

§ 2.

Skolevæsenet 202

Anhang 207

Bilage.

1. Kong Kristoffer den Førstes Privilegier (paa Latin 210
2. Kong Frederiks den Fjerdes Skjde paa Byens Jorder 210
3. Skjødet paa Byens Skove 214
4. Den Kongl Resoluton om en Asstenskirkegaard 216
5. Reglement for den nye Kirkegaard 218

Fortegnelse paa de Mænds Navne,
Hvis korte Levnetsløb heri ere anførte.

Side

Andersen 122
Baagøee 92
Bager 113

Bech 111
Begstrup 127
Bildsøe 91
Broersen 113
Eschildsen 131
Frich 124
Friis 132
Gaas 130
Haste 92
Heber 134
Heldevad H. 124
Heldevad L. M. 122
Heldevad N. 92
Hjorth 132
Hjorthøj 92
Jantzen 113
Jørgensen 111
Jørgensen, Morten 92
Knudsen 133
Kristensen 121
Langeland 132
Marchussen 131
Møller 111
Næraae 152
Nellemann 113
Nielsen 124
Pedersen 89
Rasmus 127
Rasmussen 131
Rasmussen, H. 121
Rejersen 126
Samsing 91
Schaaning 131
Schiald 131
Schrogh 121
Splid 111
Steegaard 121
Steenvinkel 127
Storm 125
Stöcken 96

XVI.

Stubeus 90
Sørensen 122

Tanch	111
Thuesen	90
Uldahl	111
Varde	125
Wiborre	122
Zachariassen	122

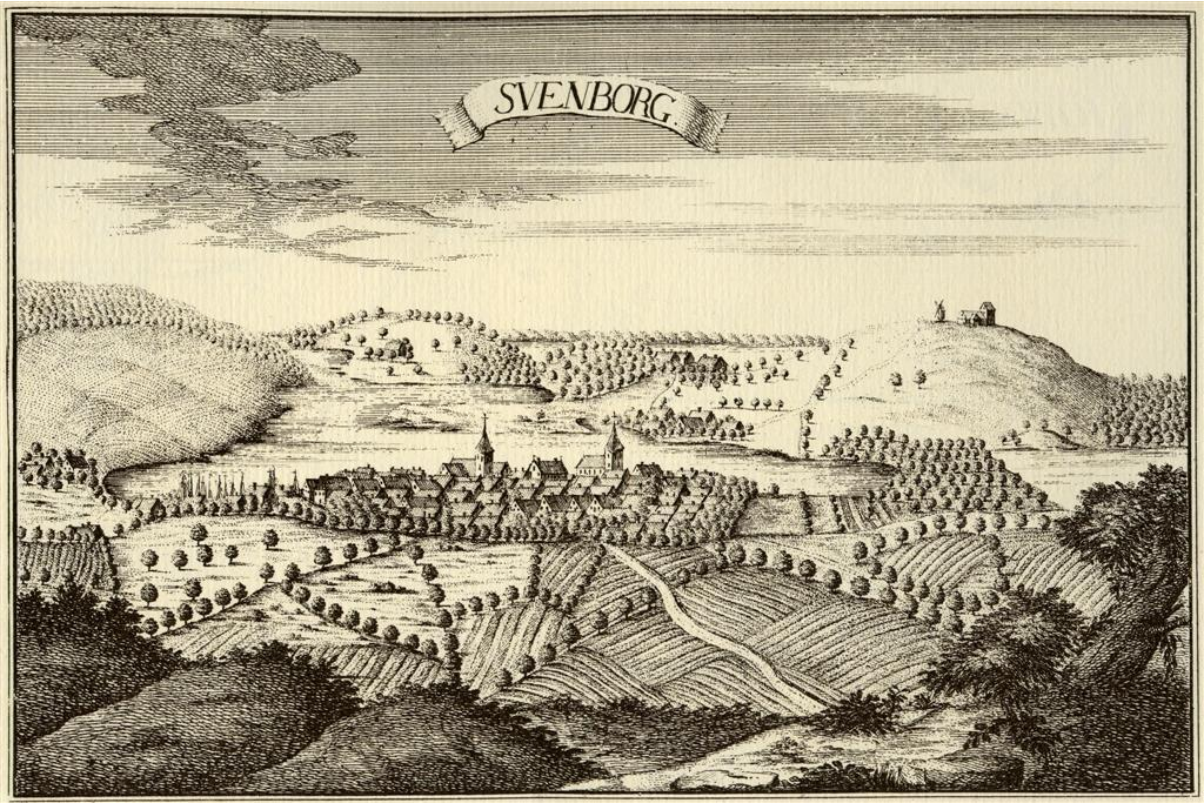

Kapitel I.

Byens Topographie.

---

§ 1.

Byens Beliggenhed.

Svendborg ligger paa Sydostkanten af Fyen, ved et smalt Sund, omringet af Øerne Thorseng og Thunøe, som dække dens Havn imod Syden og Østen, i Sunds Herred og Svendborg Amt – tilforn kaldet Nyborg Amt. _ Den ligge 6 Mile fra Odense, 10 fra Middelfart, 7 fra Assens, 3 fra Faaborg, 3 fra Rudkjøbing paa Langeland, tilsøes, og 5 fra Nyborg, under nordlig Bredde, 55 Grader, 9 Minuter efter Festers-Angivelse.

Byen er beliggende paa Skraaningen af en temmelig høi Bakke ved Sundet, som skiller Thorseng og Thurøe fra Fyen, omgivet med Bakker og Skove, saa man fra Landsiden ei deer den, førend man er den temmelig nær. Grunden er meget fugtig i Byen, det bemærkes i alle Gaarde. Den har den Lykke, at have

2

Plads i en af Landets skjønneste Egne, da Skov, Mark, Søe og Øer møde Øiet allevegne, og naar man skuer ud fra dens omliggende Banker, hvorfra man seer Byen som i en Dal, er den et udmærket yndigt og behageligt Opholdssted.
De herskende Vinde ere: om Vinteren og Foraaret Norden og Østen; om Sommeren vestlig og sydlig, der om Efteraaret medbringer Regn og Taage. De sværeste Storme indtræffe gjerne i November og Februar. Da Byen er omringet af Skove og Havet, er Luften mere fugtig end tør. Skovens Udrydning, Moradsers og skadeligt Vands Afledning, har i den senere Tid meget bidraget til at forbedre Klimaet. I Sundet finder daglig Ebbe og Flos Sted, da Strømmen løber i godt Veir sex Timer til Østen, derpaa sex Timer til Vesten, og falder da to Fod i Ebbe, som den igjen stiger i Flod; det første har man med vestligt og det sidste med østlig Løb. Nordlig Vind med Storm skuer man nogle Dage i forveien paa en stærk vedvarende Flod, da alle Haugerne ved Stranden oversvømmes, som foraarsages af det meget Vand, der jages fra Kattegattet ind i Belterne. Vandet i Havnen kan da stige 8 – 12 Fod, men ved Sønden og Sydvest Vind falder der ligesaameget, saa at der imellem Fyen og Thurøe kan blive en smal Rende, som man næsten kan gaae over. At Sundet betydelig er formindsket og i Oldtiden er gaaet langt længere op, derpaa haves mange Kjendemærker, og det vil i Tiden blive skadeligt for Byens Havn, naar det ei itide ved Opmudring standses.

Jorderne omkring Byen ere ikke de frugtbareste, da de er opryddet Skovgrund; men desto frugtbareste, da de ere opryddet Skovgrund; men desto frugtbarere ere Øerne, især Thorseng, som ligger 900 Alen fra den, paa den anden Side af Sundet.

3

Paa Sydkanten af Byen skuer man St. Jørgens Hospital, beliggende i en yndig Lund, knap en halv Fjerdingvei fra Byen, dets Kirke rager romantisk frem imellem Lundens Trætoppe.
Mod Østen reiser sig en høi Banke, bevoxet med Skov; her havde det gamle Ørkilde-Slot i fordums Dage sin Beliggenhed. Det er et behageligt Syn om Sommeren herfra at see Skibene krydse sig igjennem det med Skove og Lunde afvexelende Grund, tæt forbi Byen, og over det speilblanke Hav at see Langeland med sine Skove og Kirker. Det er et Syn, som bør nydes, og hvis Yndigheder Pennen formaaer ikke at forklare.

§ 2.

Navnets Oprindelse.

Det er altid vanskeligt at finde den sande Oprindelse til en gammel Byes Navn.
Man har troet, at Byen er anlagt af Svend Otto med Tilnavn Tveskjæg, der blev opfostret hos Palnatoke i Fyen, og oplært i den Tids hæderlige Haandtering, Sørøverie, og efter ham, som Stifter, faaet Navn. Man har foregivet, at han skal have bygget et Speidertaarn paa den Plads, hvor Frue Kirke nu staaer, hvorfra der haves god Udsigt over Havnen og Sundet, og at han tillige har ladet bygge Nicolai Kirke og givet den Navn efter de Søefarendes Skytsgud, og Skattergaden skulde have sit Navn af de ved ham indbragte Skotter, som der boede. Men disse Formodninger grunde sig alene paa en Optegnelse fra den bekjendte Helvaderus i Christian den Fjerdes Tid, som var malet pa en Tavle i Frue Kirke, men nu er borte; den lød saaledes:

4

Svend Tveskiæg med stor Ære
Da han maatte Danmarks Krone bære,
I. Tusinde Aar og ved den trent
Efter man at skrive begyndt,
Fra Kristo, Guds Søns Fødselstid,
Svendborg han bygger med stor Fliid,
Paa dette Stæd hvor Kirken staaer.

Om Nikolai Hellevad har havt denne Efterretning fra Munke-Optegnelser eller gammelt Sagn, veed man ikke.
Rimeligen er det, at Svend Tveskjæg under sit Ophold i Fyen har valgt denne skjønne Egn og beqvemme Havn til sine Søtoge, og bygt et Speidertaarn paa det høie Sted, som Kirken nu indtager, og at dette har lokket flere til at nedsætte sig her.
Pontoppidan i sit Atlas, tredje Tome, formener, at Byen har sit Navn af Sundet, den ligger ved; men en saadan Forandring af Navn, der kunde berettige til denne Formodning, synes for voldsom.
Professor Wedel Simonsen, i saine Borgruiner, antager Svend Grathe for Byens Stifter, da han opholdt sig i Fyen, og paa Kysterne anlagde mange faste Stæder, der i hans Tid vare nødvendige til at beskytte Beboerne imod de vendiske Sørøvere; at han har bygget en fast Borg paa en Plads, Frue Kirke nu indtager, været Byens Stifter og Navnefader, og at Valdemar den Anden af denne Borg har bygget vor Frue en Kirke til Ære. At en fast Borg paa dette Sted var beqvem for Udsigten og gavnlig til Forsvar, kan ikke nægtes, da Sundet dengang har gaaet op over Dronningmaen, som da var seilbar; ligesom ogsaa de Tiders Sørøverier gjorde faste Borge nødvendige. De omliggende Landboere have da flyttet ind

5

Til Borgen, for Betryggelse og Næring. Men uagtet alt dette kan jeg ikke tiltræde denne Mening.
Birkerod, i sine efterladte Manuskripter, yttrer følgende Mening om Oprindelsen til Byens Navn; Nogle, siger han, troe at den har Navn efter Kong Svend, Andre efter Svinesund, ved hvilket den er bygget, saakaldet efter Marsvinene, som der fanges i Overflødighed. Byens Sigil, skriver Jacob Madsen Bisp i en af hans Tegnebøger, skulde i fordums Tid have været et Lam eller Faar, som Aasum Herreds Segl.
Ethvert Sted har gjerne sit Navn fra sine Næringsmidler eller efter en af dens første Beboere eller og af en mærkværdig Handling, som der er foregaaet. Egnen om Svendborg har i forrige Tider udgjort et sammenhængende Skovpartie, der var opfyldt med Sviin, som i de store Skove fandt god Næring. Efter Birkerods Beretning har Sundet – som da var af større Omfang ved Byen – været rig paa Marsviin, ligesom det er rimeligt, at Svinehjorden i Skoven og Marsvins-fiskeriet i Sundet har lokket de første Beboere til at nedsætte sig; saaledes er det ogsaa høist rimeligt, at disse Næringskilder have givet Anledning til Byens Navn. Man kan derfor antage, at Byen i Førstningen har været et Fiskerleie og Vikingebolig, kaldet Svinsund, enter efter Svinene i Skoven eller efter Marsvinene i Sundet, hvilke i Forening med Sørøverie har været de første Beboeres fornemste Næring. Som Tilflugtssted var Beliggenheden fordeelagtig, thi den Ubekjendte vanskelig kunde finde ind, var et sikkert Sted at tye hen med Bytte, og Skovene et endnu sikrere Skjul baade for Byttehaverne og Byttet. Ligeledes gav

6

Svinehjorden og Fiskeriet Beboerne en sikker Næring, naar Røveriet ingen gav. Da Svend Tveskjæg eller Svend Grathe anlagde den første Borg – under hvilken af disse Konger dette er

skeet, lader sig vanskelig bestemme, maaskee den Ene har bygget og den Anden udvidet Borgen – da forandredes Navnet Sund til Borg, og Byen kaldtes Svinborg, eller, som det skrives i gamle Breve, Svinaburch. Denne Mening vinder Styrke ved et gammel Sagn, at Byens ældste Vaaben har været et Sviin. At i er forandret til e og d lagt til, er den sildigere Tids Arbeide; rimelig enten efter den nu gjeldende Mening, at Navnet er efter Svend Tveskjæg, eller for derved at erholde en blødere Udtale. Holberg beretter i Erik Plovpennings Historie i en Note, at Svinborg er Byens rette Navn, men at Indbyggerne af bevægelige Aarsager have kaldet den Svendborg uden d i Navnet. Byens nuværende Vaaben er tre Taarne med en Halvmaane og en Stjerne, men samme har den nok faaet i Junker Abels Tid, og det har formodentlig sit Udspring fra de tre Kirker, da Klosterkirken kort forhen var bleven bygget, maaskee Maanen sigter til den Abelske Familie, og Stjernen til Junker Abel, som sidste Besidder.
Min Formering er altsaa, at Stedet har havt Beboere førend Borgens Anlæg, og er da kaldet Svinesund, og da den fik en fast Borg, fik den først Navnet Svinborg, der efterhaanden er forandret til Svendborg. Jeg har anført Andres modsatte Mening, og ikke forbigaaet de Grunde, der tale for samme. Læseren behager nu at antage hvilken Mening han finder bedst grundet.

7

§ 3.

Byens Opkomst og Skjebne.

Fiskeriet i Sundet og Vildtet i Skovene lokkede de første Beboere til der at fæste Boepæl; man maa formode at Nicolai Sogn, som det, der ligger paa den jevneste Grund og ved det Snevreste af Sundet, er først bleven bebygt og har udgjort Byens ældste Deel. Sundet har dengang gaaet længere op end det nu gjør, saaledes har hele Møllegaden fra Byemøllen været oversvømmet, og hele Dronningemaen forbi Grubbemøllen været seilbar. Hvad der bestyrker denne Mening er et Gavebrev af 1337 fra en Tygge Vimsen og Kone paa al den Jord fra Skatterport til Struebyark og Dronningholm. Struebyark er det nu saakaldte Strøiberg og Dronningholm er en Høi i Dronningmaen, som endnu er til. Om For- og Efteraaret, naar Taagen hviler over denne Mae, seer det Hele ud som et Hav, hvori denne Holm fremrager som en Øe. Hvad der endnu *(Endelsen -maen kommer af ordet made, som betyder (sumpet)eng. På fynsk er det blevet til maen.)* mere bekræfter denne Mening er, at der for 80 Aar siden, ved at grave Grøfter i Dronningemaen, (fandtes Ankere og Kjøle af Skibe og Baade i samme. Det er ogsaa bekjendt, at Østersøen i forrige Tider gik høiere op, og at den aarlig aftager.
Historien lærer, at Byen i ældre Dage har havt en fast Borg, men om Svend Tveskjæg eller Svend Grathe har anlagt denne, lader sig neppe bestemme. Maaskee den Første har gjort Anlæget og den Sidste sat den i bedre Stand, ligesom Krigskonsten tiltog og Kysternes Forsvar gjorde samme end mere nødvendig. Denne sidste Konge opholdt sig meget i Fyen, som han søgte at forsvare imod Knud, hvem Jyderne, Holstenerne og de Svenske vare behjelpelige. Under de føl-

8

gende Konger omtales Byen ikke, før Valdemar den Anden udvidede den, ved at bygge Frue Kirke paa det, gamle Forsvars Taarns Ruiner. Beboernes Antal er formodentlig da blevet forøget og deres Handel har tiltaget, en Følge af at Landmanden meest søgte Byen med sine Produkter. Under denne Konge blev et Taarn bygget ved Skatterport for at forsvare det vestlige Løn af Sundet, og mod Østen Ørkildsslot til Forsvar for det østlige Løb. Den bekjendte Hellevad taler derom saaledes;

Valdemar Seir, hvoraf gaaer Rye,
Byggede Ørkildsslot for Østen Bye,
Og stiftede saa vor Frue til Ære
Den Kirke, som de see nu her,
Byggede og et Taarn ved Strand,
Som man farer over til Taasinge Land.

Under denne Konge kom Frue Sogn først frem, ligesom Graabrødre-Munkene 1235 lagde Grunden til deres Kloster i Byen og byggede dem en Kirke. Om Byen i denne Konges Tid har været befæstet imod Lansiden vides ikke med Vished; men det er mere rimeligt af samme først fandt Sted under Sønnen. Valdemar den anden besad den skadelige Kjerlighed, at dele Rigets Provindser imellem sine Sønner. Derved fik Abel Slesvig som Lehn, og Svendborg med Arreskov i Fyen som Arvegods. Da han aldrig kunde forliges med Broderen, Kong Erik, saa befæstede han Svendborg mod Landsiden, af hvilken Befæstning der endnu findes Kjendetegn, saaledes seer man tydelig Spor af Grave mod Vesten, som har strakt sig igjennem Tydehaven og over Indkjørselen til Bagergaden bed i Dronningmaen, og Springsbek har igjennem disse havt sit Løb og bodraget til Byens Befæstning imod Vesten, Mod Søn-

9

den har dens Volde og Grave strakt sig fra Gierriltsgaden langs igjennem de lave Enge bag Skattergaden ud forbi Skattertaarnet. Et Vænge har endnu, formodentlig som en Følge heraf, Navn af Gravervænget. Som Ruiner af Befæstning fandt en afdød Kjøbmand for nogle Aar siden, ved Gravning i sin Hauge, Muurfundament af er Taarn. Efter at Abel havde ladet Svendborg befæste, drog han til Odense, som han afbrændte 1245. Erik, deels af Hævn over den skeete Skade, deels efter Landets Klager, drog med sin Hær til Fyen, indtog Svendborg med stormende Haand og lod Byen afbrænde, for at svække Broderens Magt og tilfredsstille Landets øvrige Indbyggeres Hævn over en Bye, hvorfra saamange Ulykker udsprang, baade med Hensyn til deres Handel og til de Ødelæggelser, de derfra truedes med. Denne Ulykke ramte Byen 1246. Da Abel besteg sin myrdede Broders Trone 1250, maatte han overlade Byen til en af sine Generaler ved Navn Henrik Meeldorf eller Emeltorf – uden Tvivl en Friser – for de Tropper og Penge, han i Krigen mod Broderen havde forstrakt ham. Man kan ikke tvivle paa, at denne Meldorf, der siden indsatte sig til Formynder for den afdøde Kong Abels Børn mod Kong Kristoffers Villie, drog den største Fordeel af sit Pant, det han ikke vilde forlade før han med Magt blev tvunget dertil. At han, for at faae sit Tilgodehavende, behandlede sit Pant som Kjøbstedmanden sin Leiejord, er nok ingen Tvivl underkastet. Da Kristoffer den Første, den tredje af Valdemars Sønner, besteg Thronen efter sin myrdede Broder Abel, fandt han det ikke raadeligt, at lade slig Høvding være i Besiddelse af saa vigtig en Bye. Han søgte derfor ved Forlig med Meldorf af faae Byen, men da dette ikke kunde opnaaes, indtog han den ved Storm 1253,

10.

hvorved mange Borgere tilsatte Livet og mistede deres Gods. De indkomne Friser droge derpaa bort, og Kristoffer maatte overlade Byen til sin Brodersøn Abel, der var født efter Faderens Død, og siden er bleven bekjendt i Historien under Navn af Junker Abel; han besad Byen som Arvegods til 1278, da han døde her og blev begraven i Klosterkirken. Kong Erik Glipping indløste da Byen med mere Arvegods fra Junker Abels Datter Magretha, som var givt med Greven af Schwerin, efter hvis Død hun begav sig i Kloster. Saaledes blev Riget fri for disse farlige Lehnshavere. Under Marsk Stig blev Byen igjen plyndret, ligesom og siden af Hertug Kristoffer, der tog Partie med sin Faders Mordere og 1316 landede med en Flode ved Byen og indtog den, men han maatte dog snart forlade den igjen. 1302 holdt Erik Menved et Møde i

Byen for at raadslaae om Kysternes Forsvar mod sin Faders Mordere, og om Maaden at befrie Riget fra den Band, Paven havde paalagt det. At Byen under den Abelske Familie har betragtet sig som en Stats for sig selv; at den under hine have nydt større Handelsfrihed, og staaet i nøiere Forbindelse med Holsten og Slesvig, og derved draget endeel af Landets Handel til sig, de andre Kjøbstæder til Fornærmelse; at meget røvet Gods et henbragt til denne befæstede Bye, og at alt dette har bidraget til, at den snart har forvundet de skeete Ødelæggelser, maa man formode. Under Kristoffer den Aden var den med hele Nyborg Lehn pantsat til de holstenske Grever, indtil Valdemar den Tredje 1348 indløste den, efter sin Hjemkomst fra det hellige Land.
1389 blev Byen plyndret af Hansestædernes Flaade, som var i Forbund med Kong Albrecht af Sverrig.
1443 holdt Erik af Pommern en Samling i Byen, for at forlige sig med Hansestæderne.

11.

I Grevens Feide gjorde den fælleds Sag med Kristian den Andens Partie, hvortil ei lidet bidrog dens Had mod Ørkildsslot og Bye og omliggende Øer, der vare i de fyenske Bispers Magt, og gjorde Byen megen Afbræk i sin Handel og Næringsvei, deels dens Kjerlighed til Kristian den Anden, som tog den kraftig i Forsvar imod Geistligheden og Adelen, Som bekjendt vare Svendborgerne de meest oprøriske i denne Feide, og til deres Partie ydede de tvende Gange en betydelig Sølvskat af 600 Mark.
De opbrændte Ørkildsslot med en Bye af samme Navn paa 20 Gaarde 1534. Som Høvedsmænd for Oprørerne droge de om i Landet og plyndrede Adelens Gaarde samt ødelagde deres faste Stæder og bragte dem Selv som Fanger til Byen. Saaledes blev Eiler Eriksen af Nakkebølle slæbt til Svendborg og ophængt ved Tommelfingrene indtil han lovede det grevelige Partie Troskab. De forenede sig og med Odense Borgere, indtoge Næsbyhoved Slot og afbrændte Bispegaarden. Da Kristian den Tredje fik Overhaand, trak Svendborgerne sig tilbage og antog den udkaarne Konge; men da det grevelige Partie om Foraaret 1535 kom med en anseelig Magt fra Sjælland og Langeland til Fyen, vare Borgerne strax færdige til Frafald, da de ei ventede den grevelige Hær blev ødelagt ved Ørnebjerg den 11 Juni 1535, tabte dog Svendborgerne ikke Modet, men befæstede Byen paa nye, ventelig i Haab om frisk Hjelp fra det grevelige Partie, som altid var rigt paa Løfter. I denne Feide nævnes en Borger, Niels Bang, som Formand for de Oprørske, skjøndt han siden ved en dristig Gjerning imod en Fribytter igjen blev tagen til Naade. Da Kongen efter sin Seir fik Overmagten, lod han Byen indtage og gav den til

12.

Priis for Soldaterne, hvorved den leed meget. Den bekjendte Hans Gaas, Prior i Byens Graabrødre Kloster og blandt Formændene i St. Knuds Gildelaug, spillede nok under denne Konge en betydelig Rolle, og virkede til at Byen overgav sig, som Samtalen imellem ham og Kongen vidner om. Denne Samtale findes i Tillægget til Pontoppidans Atlas. Gaas erhvervede sig herved Adelspatent, en stor Sølvkande med sit Vaaben paa (tre Gaasehalse), Herregaarden Veistrup og Trondhjems Bispestoel.
Byen var sandsynlig alt den Gang bekjendt af sin Handel med Fedevare, thi i enhver kjøbmandsgaard var en Slagterbod, og hele Flokke af Faar og Sviin bleve drevne til den. I gamle Kjøbmandsgaarde findes endnu Kamre, hvori Flæsket blev indstukket med Forke, som Korn i Laden. Byens fornemste Handel var den Gang i Hansestædernes Magt, som Kristian den Andens Privilegier give grundet Formodning om.
I Efteraaret 1535 prøvede en nye Lybekker Flaade at tye til sit gamle Broderfolk i Svendborg med de fra Slaget ved Ørnebjerg flygtede Tropper. Som brændt Barn, der vogter sig for Ilden, fulgte de den snilde Prælat Hans Gaases Raad, og hilsede saa vældig paa den fra Skattertaarnet, at den maatte opgive sit Forehavende. Fra denne Tid laae de nedbrudte Steder øde, de største Gaarde vare ubeboede og frakjøbtes Byen af Udenbyes, som ingen Skatter vilde svare af dem;

ja fra den Tid fik de omboende Herremænd, Møller og Færgesteder i og ved Byen. Man seer af en Forordning fra Frederiks den Anden, i hvad Stand Byen var, da han maatte nedsætte Tolden, og befale de udenbyes Eiere at svare Skatter af deres Gaarde og Pladser; og naar de ikke vilde bebygge de øde Steder,

13.

var Magistraten berettiget til at overlade dem til Andre, som vilde bygge. Dog synes den igjen at være kommen til Velstand, da endeel fra Øerne droge derhen, fordi den var et nærsomt Sted, som søgtes af tydske Handlende. 1602 rasede Pesten i Byen og 1628 samlede Kristian den Fjerde sine Tropper her, for at føre dem over til Femern, hvilket erfares af Kongens Breve til Frue Marsviin.

Den sidste, men meest følelige Ulykke vederfaredes Byen i den ulykkelige svenske Krig under Frederik den Tredje, da den i Vinteren 1658 maatte modtage den hele svenske Armee paa sin Marsch til Langeland. Den krigerske Carl den Tiende havde her sit Natteqvarteer den 5 Febr. f. A. Hvad Byen leed i de tvende Aar, da Fyen var i de Svenskes Magt, erfarer man af Præsternes Indberetninger, da Krigen ophørte. Præsten ved Nikolai Sogn melder, at over hundrede Gaarde og Huse laae øde eller vare nedbrudte, at der var intet tilbage af Gjerritsgaden fra Porten indtil Kirken. I en Kjøbmandsgaard paa Hjørnet af Korsgaden findes endnu Spor af Fjendernes Sabelhug i et gammelt Paneel i Stuen. I Frue Sogn var Møllergaden ødelagt til Byemøllen, og Bagergaden indtil Pindemøllen, foruden mange andre Gaarde og Huse inde i Byen og udenfor Porten, hvis Grunde siden aldrig ere bebyggede, men anvendte til Dyrkning, skjøndt hist og her staae gamle Frugttræer, der vidne om deres forrige Brg til Haveplads.

Beliggenheden bidrog ei lidet til Fjendens Ophold her, thi derfra var Overfarten til Sverrig, Pommern og Holsten kortest, og Havnen frie mod fjendtligt Overfald og tjenlig til at vedligeholde Forbindelsen med Sverrig indtil Sjælland var indtaget. Bønderne for-

14.

lode deres Gaarde, og af Kornet paa Marken byggede Fjenderne sig Hytter. Herregaardene gik ei bedre. Præsten ved Nicolai Kirke melder, at af 23 Tøner Korn, han skulde have fra Hvidkilde Eier for Kirkebye Kongetiende, maatte han lade sig nøie med 4 ½ Skjeppe Blandingskorn fra en Bonde i Egense. Folkene i Omegnen brugtes til Transporter. De fremmede Krigsfolk, som vare behjelpelige med at fordrive de Svenske, opførte sig ikke bedre; hvad Fjenden havde sparet, toge de med sig.

De Jorder, som Kristian den Tredje efter Reformationen havde skjenket Byen til Opreisning for den lidte Skade i Grevens Feide, og som havde tilhørt Graabrødre Kloster og St. Knuds Gildelaug, bleve da solgte af Magistraten, for at udrede de Byen paalagte Skatter, da Borgerskabet var uformuende.

Fra Kong Frederik den Anens Tid havde Byen havt alle Ørkild Slots og Byes Jorder til Leie; disse bleve 1688 under Kristian den Femte forundte Kjøbstædfriheder. Anledningen hertil var, at Byen blev paalagt Konsumption og Skatter af sine Jorder lige med Bønderne, der blev derfor indgivet en Ansøgning af 16 Borgere om Befrielse derfor. Med denne Ansøgning reiste de selv til Kjøbenhavn; thi jeg finder at de under 19 September 1688 ved en Raadstue-Forsamling har anmodet deres Medborgere om Reisepenge, ligesom og at Ansøgningen af Magistraten er bleven understøttet. De erholdt ogsaa Kjøbstædfrihed for deres Leiejorder. 1724 solgte Frederik den Fjerde Byen disse Jorder, efterat han i Forveien havde nedsat en Kommission for at tillægge Gaarde og Huse i Byen disse efter deres Grundtaxt, hvorefter enhver havde at udrede Kjøbesummen.

15.

1749 afbrændte det meste af Kullergaden og Skattergaden, der dog igjen blev opbygt for den Brandhjælp, de fik af Kongen, og den, de indsamlede i Riget; dog ere mange Pladse i dsiee Gader endnu øde og bruges til Hauger.
Saaledes lærer Historien os, at Byen i Middelalderen i en Række af Aar har havt sine egne Herrer, og, som Følge deraf, sine egne Skikke. De Ødelæggelser, Byen har været underkastet; den Affolkning, samme har havt til Føle, har foranlediget de omliggende Øeboere at forene dem med Indbyggerne. Disse Fremmede – thi der findes neppe en Familie, som er hindrede Aar gammel – har havt megen Indflydelse paa Levemaaden og Sindsstemningen, og bidraget til at denne Byes Borgerskik stedse har havt noget særegent fra Landets andre Kjøbstæder, endog med Hensyn til dens Bygninger. Vor nuværende Konge har, baade som Kronprinds og Konge, tre Gange beæret Byen med sin Nærværelse paa sin Reise til Thorseng. Hs. Høihed Prinds Christian, Stiftets Gouveneur, beærede Byen med sin Nærværelse i 1816 og gjorde sig bekjendt med dens Indretninger, og ved den Leilighed bevidnede sin Tilfredshed med Borgerskabets og Brandkorpsets Øvelser.

§ 4.

Byens Previlegier.

Hvad enten man antager Svend Tveskjæg eller Svend Grathe for Byens Stifter, er der vel ingen Tvivl om at disse forundte den nogle Rettigheder, især den Sidste, som efter Historiens Vidnesbyrd opholdt sig meget i Fyen efter den erholdte Seir ved Viborg; men hvori

disse have bestaaet veed man ikke, da Dokumenterne herom ventelig ere bortkomne i de Ødelæggelser, som ramte Byen i den Abelske Families Tid.
Jeg finder alene hos Birkerod, at Kong Kristoffer den Første 1253 har stadfæstet Byen i alle de Rettigheder, Faderen, Valdemar den Anden, havde givet den; hvilken Stadfæstelse i Original paa Latin er bilagt under No. I, og lyder i Oversættelse saaledes:

”Kristoffer, af Guds Naade Danmarks Konge, glør vitterligt for alle, som se dette mit aabne Brev, at jeg tager Svendborg Bye med alle sine Tilliggender i Besiddelse og Forsvar, og bekræfter alle de Love og Rettigheder, de i min salig Faders Tid have erholdt, men overdrager dem ogsaa alle de Agre, som udenfor Byen ere ubebygte, paa samme Maade som de bebygte. Iligemaade alle Græsgange om, Byen, men tillader endog Byens Borgere af særdeles Naade at nyde alt fornødent Bygningstømmer samt Ildebrand af Thurøe Skove, dog kuns udgaaede Træer, Vindfælder kaldet, og deri Ingen gjøre dem Forfang, naar de ei overskride, hvad her er dem tilstaaet. Dette tjener til Efterretning for nærværende og tilkommende Tider. Givet under Vor Haand og Kongelig Segl 1253.”

Under Junker Abel fik den ogsaa nogle Previlegier, som af Hvitfeldt kaldes Domiciellius Abels Previlegier; men hvori disse have bestaaet vides ikke.

De af Kong Kristoffer Byen givne Previlegier bleve gjentagne og bekræftede 1286 af Hertug Valdemar, Erik Menveds Formynder, og 1302 af Kongen selv, da han holdt Dannehof i Byen angaaende hans Faders Mordere og den Band, Riget var sat i. Af disse Pre-

vilegier erfarer man, at Thurøe – ventelig Thorseng med – vare Kongens Eiendomme, ligesom at Byen var bygget paa Alminding; da Konge overdrog den Rettigheder, Bygningstømmer og Ildebrand fra Skovene og Græsgangene om Byen.
Da Dronning Margrethe overdrog de fyenske Bisper Ørkildsslot med Bye og Øerne Thurøe og Thorseng, tabte Byen de anførte Rettigheder.

Kong Erik af Pommern, ved sit aabne Brev af 1409, tager Byen i Beskjermelse og Hævd, samt forunder Borgerne lise saa stor Frelse og Naade som Odense Borgere havde.

Kong Kristoffer af Baiern, i sit Brev af 1444, beraaber sig paa et Klagemaal af Byens Borger over ulovligt Kjøbmandskab i ulovlige Havne med Ind- og Udskibning, til Næringshinder for Borgerskabet, hvilken Misbrug Lehnsmændene skulde afskaffe og dermed have Indseende. Dernæst var klaget over, at en Mænge Gaards- og Huuspladser laae øde, deels fordi disse tilhørte jordegne Bønder, deels Geistlige, som boede udenfor Byen, men vilde ikke bebygge dem, eller af samme svare borgerlige Tyngder. Dette sidste blev dem befalet, og naar de ei vilde bygge, maatte Magistraten lade Pladserne bebygge, og sælge Jorden til dem, som vilde svare alle Tyngder lige med andre Byemænd.
Kristian den Første, i sit Brev af 1470, forbyder ulovlige Havnes Brug til Forprang, og nævner især Thurøe, Thorseng, Strynø, Birkholm, Hjortøe, Skovøe og Dreiøe, hvis Beboere ikke maatte seile til Tydskland med deres Vahre, og derfra hente Humle, Staal, Salt m.m., men sælge og kjøbe med Byens Borgere.

18.

Kong Hans, i sit Brev af 1481, gjentager samme Forbud, og nævner derhos dem, som boede i Ørkildsbye; han giver Svendborg Magistrat Ret til at fratage dem Skibe og Gods, nar de ulovlig fore dermed.
Kristian den Anden, som ingen Ven var af Prælater og Adel, men derimod af Borgere og Bønder, gjentager i sit aabne Brev af 1518 sine fire Formænds Forbud imod ulovlig Handel, men lægger til, at ingen Kjøbmand, være sig fremmed eller indenlandsk, maatte til sine Varers Udførsel fragte udenbyes Skibe eller Baade, saafremt de i Byen kunde faaes for billig Betaling. Ingen Gjæst maatte kjøbe med Gjæst uden paa de offentlige Markeder, da varerne eller skulle hjemfalde til lige Deling mellem Kongen og Byen. Af en Gjæst skulde, foruden sin Gjæstskat, aarlig gjøres Skud af 1 Skjeppe til Kongen og ligesaameget til Byen. At ingen Borger maatte kjøbe med Gjæstes Penge, ventelig laane sit Navn til Fremmede. At ingen Gjæst eller udenbyes Mand maatte holde Høkerie i Byen, men sælge og kjøbe af Borgerne i Samqvem. Ikke heller maatte nogen Fremmed pa 2 Miles Omkreds drive Kjøbmandskab, Handlende til Fornærmelse.
nAf disse Privilegier erfarer man, at Kongen paa eengang vilde afhjælpe Byens Klager, som under hans fire Formænd vare førte, og standse den Skade, Udliggere og Herremænd tilføiede Byen. Han var og den Konge, som ikke alene ved Love sørgede for Handelen, men besad ogsaa Kraft nok til at holde over dem. Man kan derfor ikke undre over, at Byen var ham saa hengiven i Grevens Feide og saa længe modstod hans Eftermand.
Frederik den Første bekræftede Byens Privilegier 1530. Han befalede Byen, i Krigen mod Kristian

19.

den Anden, at udruste et Skib med 40 Mand eller i Forening med Assens et paa 80.
At Sønnen, Kristian den Tredje, var Byen mindre gunstig, er meget rimeligt efter dens Adfærd imod ham. Den tabte sine Græsgange paa de omliggende Jorder, og den paafulgte Reformationen bragte alt geistligt Gods under Kronen, hvortil Ørkildsslot med Bye samt Øerne Thurøe og Thorseng hørte, dog gav Kongen Byen Graabrødre Kloster og alle Vængerne o

Byen, som før til tilhørte St. Knuds Gildelaug, efter Gavebrev af Tygge Vimsen 1337; videre tillod han Byen, imod Betaling, at nyde Eftergræsningen paa Ørkildslots Jorder, naar Kornet var inde.

Frederik den Anden viste Byen mere Naade; han nedsatte Byens Skatter til det Halve, ved Myntens Forandring 1578, ligesom han og befalede sin Lehnsmand, Brokkenhuus, at forbyde Thorseng og de andre Øer ved Forprang at skade Byens Handlende. Under denne Konge erholdt Byen Ørkildslots og Byes Jorder til stadig Leie. Dette varede indtil 1724, da Kong Frederik den Fjerde solgte dem disse til Eiendom, efter at Kristian den Femte 1688 havde forund disse Jorder Kjøbstædfrihed.
Under de følgende Konger omtales ikke Byens Privilegier.

§ 5.

Byens Forfatning i ældre Dage.

For at kjende Forfædrenes Kjerlighed til Orden i borgerlig og sædelig Henseende, skal anføres en Byelov, som 1619 blev antaget – og hvorved en ældre af 1572

20.
blev fornyet og forøget – forfattet af Byens tvende Borgemestere, sex Raadmænd, Byefogden, tvende Kæmnere og 24 Borgere, da man deraf kan bedømme Byens Forfatning i de Dage. Bemeldte Byelov blev hvert Aar fornyet, men 1751 forandret og ophævet.
Den Lyder saaledes:
"Vi Efterskrevne, Mikkel Envolsen og Hans Rikartsen, Borgemestere udi Svendborg, Albreth von Steenfeldt, Lydlef von Kempen, Kristoffer Sørensen, Henrik Storm, Rasmus Lauritsøn, Erik Hansen, Raadmænd; Mads Stefensen, Byefoged; dernæst Mads Hansen og Bertel Pedersen, Byekæmnere, gjøre vitterligt for alle, at vi Aar efter Christi Fødsel 1619 den 12 April vare med efterskrevne 24 Dannemænd, som ere Søren Jørgensen, Ole Nielsen Snedker, Hans Madsen Skrædder, Jens Andersen Stolemager, Anders Knudsen, Jørgen Jørgensen, Kristoffer Rasmussen Skrædder, Anders Pedersen, Jens Feldtbereder, Kasper Hansen, Rolluf Kiøm, Peder Boiesen, Hans Nielsen, Jørgen Stefansen, Klaus Skrædder, Anders Jensen, Rasmus Nielsen Jyde, Jens Villadsen, Hans Nielsen Knivsmed, Rasmus Bøiesen, Kristian Pedersen Skrædder, Jens Sørensen,. Niels Hansen og Rasmus Jespersen, Borgere her i Byen, forsamlede paa Svendbord Raadstue paa en almindelig Byestævne og paa Menighedernes Vegne, paa det denne Bye des bestandigere maa blive ved Magt holden, og onde Sædvaner nedlagt, have vi renoveret, bejaet og samtykt og med nogle Artikler forbedret efterskrev Vidier og Vilkaar, som vore Formænd, Borgemestere, Raad, Byefoged og 24 Borgere tilforn 1572 paa menige Almues Vegne have indgaaet og samtykt, at skulle ved Magt blive og derefter uryggeligen med største Flid at ville holde og efterkomme, som nu herefter Følger:

21.

1. Om Byens Jorder.

Hvilke som befindes at have taget noget ind af Byens Jorder, indenbyes eller udenbyes, videre til deres Gaarde eller Hauger, uden borgemesters, Raads og Kæmneres Minde, skulle det igien udlægge inden Philipi Jacobi Dag den 1 Mai, under deres Faldsmaal, som er 3 Mk. til Byen og ligesaameget til Kongen, med mindre det er vitterligt, at det kan beholdes for Leie.

2. Om Mellemgjerder.

Item, hvem som haver Hauger og ikke gjerder sine Mellemgjerder og sine Udgjerder laugfast, saa det kan være hans Naboe uden Skade, da skal den, som Gjerdet eier, bøde hvis Skade der formedelst hans Forsømmelse af kommer, og desfbruden, for saadan hans Modtvillighed bøde tre Mark til Byen og tre til Kongen, om paa vorder kiert.

3. Jordskyld

Enhver som haver Hauger, indenbyes eller uden, skal udgive sin aarlige Haugeleie eller Jordskyld, til St. Hansdag, eller før om paaæstes, under 3 Mk. til Byen og 3 til Kongen.

4. Om rene Gader.

Item, hvilke som ikke holder Gaderne ved Magt slette og rene, hver for sine Fortouge, og udføre sine Møddinger og Skarn efter at Borgemesteren lader dem tilsige, tages deres Pant for 3 Mk. til Kongen og Byen.

5. Hydsken eller Hemligheder.

Ingen maa have Hydsken eller Hemligheder nærmere Byens Stræder eller sine Naboer end en tom Alen,

og jordgravet saa at ingen Ureenlighed til Stæder eller Naboer deraf kommer, meget mindre over Byens Bæk, ei heller nogen udi Byens Bæk, at maa flyde eller paaføre hinanden nogen Ureenlighed, som hidtil altformeget skeet er. Hvo herimod gjøre og kunne bevises over, bøde 3 Mk. til Byen og 3 til Kongen, og sine Naboer, som han flyder og stemmer paa, det som ureenligt er, ligesaameget, saa tit som det saa befindes.

6. Udenbyes Folk og Løsgjængere.

Hvilken Borger, som understaaer sig, foruden Borgermester og Rads Villie og Samtykke, at modtage nogen udenbyes Folk udi deres Huse eller Boder, da skulle de have forbrudt til de Huusarme 3 Aars Huusleie haver, og skulle slige Folk som udi formaae uden Borgemesters og Raads Villie, ere indkomne, udi ligemaade af Byen forvises, og strax rømme, saafremt de ikke ville straffes som vedbør. Ingen maa huse eller herbergere nogen Løsgjænger, som kommer her til Byen udi den Agt og Mening, at de ville omløbe og trygle Borgerne over. Men kommer de og vil over Færgestæderne, da ikke længere at herbergere dem end een eller tvende Natstid. Hvi herimod gjør bøde 3 Mk. til Byen og 3 til Kongen.

7. Borgernes Advarsel.

Hvilken Borger som ikke møder naar Borgemester og Raad med Byens Tjener skikker ham Bud, tages deres Pant for 3 Mk. Byens og Kongens om de er tilstæde, naar tilsiges, og ikke lovligt Forfald.

8. Om Borgere i Porten.

Skal holde 2 Borgere i hver Port hver Torvedag og de skulle have grandgivelig Tilsyn, at ingen kjøber

uden Portene eller Maalet, hvis det forsømmer som med rette tilkommer, eller seer igjennem Fingre med nogen Mand, og ikke dette giver tilkjende, han bøde 3 Mk. til Byen og Kongen

9. Torvedag

Hvilke som understaaer sig paa Torvedage at gaae uden Porten eller Maalet, at kjøbe, staae i Halsjernet i 2 Timer, uden de det anderledens kan forsvinde.

10. Embedsmænds Kjøbmandskab.

Hver Embedsmand, som er uden Kjøbmandslauget, skal bruge sit Embede og Haandværk og intet Kjøbmandskab, under samme Gods Fortabelse som han handler, Halvdelen til Byen og ligesaa til Kongen

11. Fiskekjøb i Baade.

Ingen maa springe i Baadene at kjøbe Fisk, men blive staaende paa Landet til Baadene blive tillagte, hvo herimod gjør have forbrudt hvis de i saamaade kjøbe, Halvdelen til dem det tager og Halvdelen til Hospitalet.

12. Laan til Udenbyes

Ingen maa laane udenbyes Folk Skjepper, Alen eller Fjerdingkar til at bruge mellem dem selv indbyrdes, som udenbyes ere boende, under 3 Mk. til Byen og Kongen.

13. Sviin i Byen

Skulle Borgerne holde deres Sviin udi Skovene og ikke her udi Byen, Kirkegaardene eller paa Vibelt Borgere til nogen Skade paa deres Hauge eller Græsning udi Holmene, fast mindre understaae sig til nogle Stier

udi Holmene eller paa Vibeltet at lade bygge. Hvo herimod gjør bøde 3 Mk. til Byen og saa Kongen, og skal alligevel være Byens Tjener, naar dem af Borgemester og Raad bliver befalet, flytte og nedbryde Sterne og ei bryde fordi enhvers Vold, Hærværk eller Andet.

14. Skade af Sviin.

Understaaer sig nogen at holde Sviin, som indbryder i nogen Mands Hauge og gjør Skade, bekomme de nogen Skade derover, have de det for Hjemgjeld. Og dersom nogen befindes paa Kirkegaarden eller i Kirkerne, maa af Kirkeværgerne eller af Byens Tjenere optages og skjæres Ørerne af dennem, og være forbrudt til Kongen og Byen.

15. Markjorder.

Skulle alle Mænd, som have Gjerder om Holmene og Oxnebjergmarken, have deres Gjerder tillukt 14 Dage før Philipi Jacobi Apostolorum Dag eller og før, eftersom de derom blive advaret, og fuldgjerdet og laugfast før Philipi Dag. Og om Rugmarkerne skulle Gjerderne være gavlet 14 Dage for Allerhelgensdag, fuldgjerdet og laugfast før Allerhelgensdag. Hvilken der ikke gjør, tages deres Pant første Gang for 18 pz, Byens og Kongens, anden Gang dobbelt, tredje Gang tredobbelt og saa opad, til saalænge de holde deres Gjrder laugfaste og fuldgjerdet,.

16. Ulovligt Qvæg i Holmene.

Hvos som med Villie holder sine Heste, Øg, Sviin Grise, Stude og Studekalve, Faar eller Gjedder i forbemeldte Koemark mod den menige Mands Villie, skulle for den Brøst og Skade de derved forvolde, for

brudt halv til Kongen og halv til Byen, uden hvar som gives Forlov til af Borgemester og Raad, og hvem som vil have Køer i Holmene, han skal gaae til Byeskriveren og lade dennem indskrive og siden til Byesvenden lade dem brænde, førend de dem i bemeldte Koemark indslaaer, under samme Qvægets Fortabelse til Byen og Kongen, men hvad Qvier er belandende, skal ikke indskrives eller brændes videre end Borgernes hjemfødte, og de, de have havt paa Foder hjemme om Vinteren. Paa det ingen herefter under et hemmelig Skin skal indtage fremmed Qvæg, som ofte er befunden. Hvo herimod gjør skal Qvæget være forbrudt til Kongen og Byen.

17. Græspenge.

Hvad Græspenge anbelanger, som skal gives af Køer og Qvier udi Holmene, skal til god Rede udredes, og Betaling skee til St. Knuds Konges Dag; hvilke derimod gjør, og ikke udlæggr sine Græspenge, da skal Qvæget indlægges og sættes i Folden, til saalænge de blive betalte, og hvilke som ikke ere i Marketal, han eller hiin maa ingen Køer holde i Homene under 3 Mk. til Byen og saa til Konge, undtagen hvor Adelens Præster eller Præste-Enker ere anbelangende, saavidt dem af Øvrigheden bliver bevilget at faae i samme Koehauge.

18. Om Qvægindkomst uafvidende.

Dersom saa hendes at nogen Mands Qvæg, Høns, hans Sviin eller andet forbudt Qvæg indkommer i forbemeldte Koemark uforvarendes, og gjør sin Ed derfor, at det var skeet imod hans Villie eller Samtykke, saa tages hans Pant og Bøder derfor skikkeligt er. Og skulle disse Vilkaar om forbemeldte Qvæg og Gjerder

holdes fra Philipi Jacobi Apostolorum Dag til Marie Undfangelses Dag.

19. Humle.

Befindes Nogen, som er kommen til Laug-Alder, at plukke Humle af andre Folks Gjerder uden Minde, eller bryde Stave af nogen Mands Haugegjerder, eller at plukke samme Gjerder enten i Byen eller udenfor, stande i Halsjern i 3 Timer; men er det umyndige Børn, straffes med Riis.

20. Qvæg paa Hallenskov.

Hvem, som vil have Qvæg paa Hallenskov, han skal give Græspenge deraf, eftersom Taxtev bliver sat af Borgermester og Raad.

21. Om Foering.

Skal alle Mænd være paamindt at ingen maa lægge Foder udi de Huse, som Skorsten eller Ovn er udi, eller paa nogle de Steder, som kan være til Frygt og Fare; befindes nogen herimod at gjøre og befindes, nar man gaar om Ildsteder at skue, skal tages deres Pant 3 Mk. til Byen, 3 Mk. til Kongen, og alligevel lægge sit Foder paa de Steder, at der kan være uden Frygt og Fare og hver Mand uden Skade.

22. Skorstene.

Skal hver holde sine Skorstene ved Magt og rene, saa at de ikke udbrænder eller kommer nogen Rædsel, Frygt eller Fare af, under 3 Mks. Fortabelse.

23. Brænde og Kul.

Skal ingen Borger sig selv til Fordeel og andre sine Medborgere til Skade, understaae sig at sælge Ved

27.

eller Kul til nogen udenbyes Folk, under 4 Mk. til Byen og 3 til Kongen for hver Gang saa befindes.

24. Udsætning.

Ingen Borger maa gaae paa Gaden med Bøsse eller anden Værge til at udske deres Meborgere med. Hvo herimod gjør, uagtet han ingen Skade gjør, bøde 3 Mk. til Sagvolderen, Byen og Kongen hver saameget.

25. Skyden.

Skal ingen Borger udi Drukkenskab understaae sig til at skyde ud af deres Vinduer, ei tilstæde sine Gjæster slig Modtvillighed, som vore Medborgere og Naboer kan være til Foragt, Frygt, Rædsel og Fare, at maa gjøre, under 3 Mk. til Byen, 3 til Kongen.

26. Taxt og Forordning.

Item skal menige Borgere og Indvaanere være forsigtig udi, saavelsom alle andre Haandværksmænd, at rette og holde dem efter den Taxt og Forordning, som Borgemester og Raad, efter Kongens Brev og Befaling haver ladet gjøre og her paa Raadhuset ophænge, uden Pine og Straf efter Kongens Brevs Formelding.

17. Hunde og Kjøttere.

Hvem af Indvaanerne, som holde store Hunde og Kjøttere, der gjøre Borgere Skade paa deres Faar og Lam, saavelsom ogsaa Gudstjenestetid og ofte udi Kirken forhindrer, skal bøde Byen og Kongen hver 3 Mk., om de dennem holder, efter de derom er advaret, og desforuden bøde Skaden, og dersom saadanne Hunde faare nogen Skade, haver de det for Hjemgjeld.

28.

28 Aadsler i Gaderne.

Ingen skal fordriste sig til at kaste Aadsel eller andet dødt Tingest her i Gaderne eller Stæderne, inden eller uden Byen, men det skal udføres og begraves uden for Byen ved en Afside, under deres Faldsmaal, som er 3 Mk. til Byen og 3 Mk. til Kongen, som deres Pant strax maa tages for.

29. Delle for Fremmede.

Ingen Borger skal understaae sig til at bruge nogen Delle eller Forfolling mod sine Medborgere, for nogen Fremmed, thi det er mod hans Borgered. Hvo herimod gjør, have forbrudt sit Borgerskab, vitterlig Gjeld alene undtagen.

30. Huse at tække.

Ingen her inden Portene tække deres Huse med Halmtag under deres Faldsmaal.

31. Ulovlig Skjænken.

Ingen maa udskjænke Viin, Brændeviin, Mjød eller anden Drik, naar der følges Brudefolk eller Barselqvinder til Kirke, saafremt de ikke derfor vil stande til rette efter Recessen; ligesaa holdes med dem, som sælge og udtappe før Gudstjenesten om Søndage og Helligdage er forrettet.

21. Om Skat

Hvilken Borger ikke villig vil erlægge sin aarlige Byes Skat, Baadsmandspenge eller anden Byens oh Kongens Udgift, som med rette kan tilkomme, maa deres Pant tages, for saavidt Andeel der er taveret for, desforuden for deres Ulydighed 3 Mk. til Byen og 3 Mk. til Kongen.

29.

33 Skjepper og Fjerdingkar.

Ingen maa bruge nogen Skjeppe eller Fjerdingkar at maale med, uden de ere tegnet og brændt med Byens Brænde, under 3 Mk. til Byen og 3 Mk. til Kongen.

24. Alen

Ingen maa bruge andre end Sjællands Alen og Vægt udi deres Huse eller udenfor, under den straf, som kongens Lov formelder.

25. Kramboder.

Ingen maa udi almindelig Marked tilstæde Kræmmer at bygge uden paa Torve, som af gammel Tid sædvanlig har været, under 10 Daler til Byen og Kongen.

36. Bissekræmmere.

Inden Bissekræmmer maa omkjøbe til Forprang Flesk, Smør, Skind, Huder og andre adskilligt Kjøbmandsvare, som er mod Kongens Lov. Hvem herimod befindes, stande derfor til Rette som ulydige Borgere.

37. Høkerie.

Ingen Fremmed maa tilstædes at udhøkre af deres Varer ved Broen med deres egen Maal og Vægt, men skal sælge deres Varer til Borgerne med sjællandsk Maal og Vægt under samme Godsfortabelse til Byen og Kongen.

38. Udenbyes Markkjøb.

Ingen Borger, deres Tjener eller Bud, maa gaae til Broen med Bønder eller udenbyes Mænd, og der med Gjestepenge at tilkjøbe dem Sild eller andre Varer af Fremmede, som de kan have at sælge; thi det er

30.

Borgerne til Skade og Forhindring paa deres Næring. Hvi herimod gjør, bøde 3 Mk. til Byen og til Kongen.

39. Sabaten.

Ingen maa om Søndagen eller Helligdage age enten Veed, Korn eller høe af Marken, eller andre saadanne Gjerninger, som ikke bør at gjøres om Sabaten, under 3 Mk. til Byen og 3 Mk. til Kongen.

40. Taxt paa Oxe og Lammekjød.

De som slagte Øxne eller Køer at sælge og udhøkre, skal sælge Kjødet med Vægten og skal give for Pundet fra Bartholomæidag til Juul 1 Penge og fra Juul til St. Hansdag 4 Alb. efter Aarsens Leilighed.

41. Lammekjød.

Hvad Lammekjød er anbelangende, maa Borgemester og Raad arligen gjøre Forordning om, hvor dyrt det skal sælges, efter Aaringernes Leilighed med Lammene sligt kan begive.

Alle disse fornævnte Punkter og Artikler kjendes vi at have indgaaet og bejaet med hverandre, paa den menige Almues Vegne fast uryggelig at ville holde og efterkomme, under den Penge og Straf, som foreskrevet staaer.

Til Vidnesbyrd have vi trykt vore Signeter herunder.

Datum, Anno, die et foro ut supra.

31.

§ 6.
Byens Størrelse og Inddeling.

Byen ligger I en Halvmaane om Havnen, som dannes af en Viig i Sundet. Dens Længde fra Skattergaden til de yderste Huse udenfor Mølleport er 2000 Alen, og Vreden fra Klostergaarden til de yderste Huse udenfor Bagerport 855 Alen. Den er i Omkreds ¼ Miil og indtager et Fladerum af 1,710,000 Qvadratalen, d. e. 122 1/7 Tønde Land. Den har Forstæder udenfor de tre Porte: Gjerrits, Bager- og Mølleport, som i de 10 sidste Aar har faaet 16 nye Bygninger.
Grunden i Byen er bakket, saaledes har Frue Sogn sin Beliggenhed paa en Banke, Tullebrinke kaldet, fra hvis Top man i Møllergaden seer over Husene ud til Marken, uagtet man er midt i Byen.
Byen deles i tvende Sogne, St. Nicolai og Frue, og i tvende Roder. Den har 8 Gader og 14 Stræder, men kuns 6 Hovedgader; tvende Torve, et stort midt i Byen ved Raadhuset og et mindre i Broegaden, kaldet Gaasetorvet, fordi Mikkels-Markedet, som nu holdes nedenfor Gjerrits- og Mølleporte, er holdt der i ældre Tider. Gadernes Navne ere følgende: i St. Nicolai Sogn: Gjerrits-, Skatter-. Kors-, Broe-, og Kulling-Gaden; Strædernes: Kyseborg-. Kattesund-, Pistal-, St. Peders, Badstue-, store Kloster- og Torvestrædet med Nicolai Kirkestræde. I Frue Sogn: Møller-, Bager-, og Hulgaden; Stræder: Skræderstræde, Frue-, Store og lille Hulgaden; Stræder: Skræderstræde, Frue-, store og lille Kirkestræde, Ramsherred, lille Klosterstræde, Munkestrædet med Naboløs og Kilsmissestrædet.

32.

Hovedgaderne ere i Almindelighed kuns smalle, knap 9 Alen brede, somme Steder kun 5 Alen. Den bredeste Gade er Bagergaden, fra Porten til Pindmøllen; den er 15 Alen i Breden. Der ere fem Porte for Byen: Skatters-. Gjerrits-, Bagergads-, Møllegads- og Havneporten. Møllergadsport er for 10 Aar siden flyttet længere ud, da den før stod ved Møllerdammet; nu skal den igjen flyttes til Skovridergarden, Kuns de tre af Portene føre til Oplandet, den Fjerde til Thorseng Færgested og den Femte til Havnen, Alle Forstæderne udenfor de tre Landporte tilhøre Frue Sogn, fordi man har taget en Bæk, so løber over Bager- og Møllergaden, til Grændsebestemmelse mellem Sognene.

Alle Byens Gader og Stræder ere brolagte for Skovkassens Regning, med Arbeidet svarer langfra ikke til de derpaa anvendte Omkostninger, hvis Beløb siges at være over 50,000 Specier, dog mangler Byen ikke gode Materialier til Brolægning. Begge Torvene bleve samme Tid omlagte. Det store ved Raadstuen er 8957 Qvadratalen. Det andet er kuns lidet. I 1806 bleve 24 nye Lygter bekostede af Byen til Gadernes Oplysning, men Krigen, som udfordrede Opmærksomhed paa andre Gjenstand, hindrede deres Opsættelse, der ei endnu er skeet*. Mange Gader i Byen mangle gode Vandrender til Omledning af Vandet.

§7.
Byens Jorder.

Disse ere tre Slags: A. De, som høre hele Byen til. B. Privates Eiendom, Vænger kaldet. C. Markjorder,

*) I 1820 bleve Lygterne opsatte paa beqvemme Steder i Byen efter Amtets Ordre.

som høre Gaarde og Huse til efter deres Grundtaxt og den 20 Novbr. 1722 bestemt til 1213 1/8 Rd. Hrund for hele Byen.
A. De Jorder, der høre hele Byen til, ere Almindinger, som fra Oldtiden have havt Navn af Vibelter; disse ere beliggende udenfor Byens Landporte og anvendes til Markedspladser, Møddingstæder ed. Til disse henhøre Bregnedalen, Tyvemaalen og Stampemøllevænget, disse tre udleies til Fordel for Byens Kasse; men de ere ikke ansatte i Hartkorn. Det var ønskeligt, om nogle af disse Jorder, som i mange Aar have henlagt udyrkede md samt øverste Møllebnke, bleve udleiede i Lodder til Dyrkning, det vilde deels bidrage til Byens Forskjønnelse, deels skaffe den Indkomster og give mange Fattige en Fortjeneste, som de nu savne, og man vilde ikke udsættes før den Bebreidelse, at lade saamegen Jord henligge udyrket.
B. Vænger kaldes alle de Jorder, som ligge om Byen imellem Vibelterne. De ere skjænkede 1337 af Tygge Vimsen og Frue Arliig til Sr. Knuds Alter og Gildelaug. Det originale Gavebrev findes aftrykt i Pontoppidans Kirkehistorie, anden Deel. Ved Reformationen kom Byen i Besiddelse af disse Vænger, som den under trængende Omstændigheder solgte for at udrede Byens Udgifter. Det sidste Vænge, jeg finder der er solgt fra Byen, er Gravervænget; det er 2 Tdr. Land og brugtes som Eng. Byen havde heraf tilforn alene i Leie 5 – 7 Rd. aarlig. Efter Kongelig Bevilling af 12 October 1759 blev det solgt for 230 Rd.; men før tvende Aar siden er det betalt med 4000 Rbd., som viser hvad Byen tabte ved at sælge disse Jorder, og afgiver et blandt de mange Exempler paa, at Jord altid har en med Tiderne stigende Værdie. Vængerne ere nu private Folks Eiendom, paa tre nær,

som tilhøre Kirkerne; deres Grændser ere Kogtved og Pasop-Husenes Jorder, som tilhøre Hvidkilde. De ere 40 i Tallet og ansatte til 25 Td. Hartkorn paa 1 Alb. Nær, men Kort har ikke været over dem, før den nye Matrilulerings-Kommission foranstaltede samme, og efter denne Påmaaling udgjøre de 200 Tdr. Land. Man har troet, at der i de ældre Tider har hørt flere Jorder til Vængerne. Anledningen til denne Formening er et Trækors, som staaer paa Veien til Kogtved, hvortil man paastaaer at de engang have strakt sig; men denne Formodning er neppe grundet, thi Korset er uden Tvivl et Mærke, som viser den Kongelige Vildbanes Ophør.
Vængerne ere alle i stærkt gjødet Tilstand, dog bedre skikket til Græs end Korn, da nogle af dem falde sidagtige. Man regner i Almindelighed 8 á 12 Fold efter en Tønde Udsæd i 10,000

til 12,000 Qvadratalen, deels Blaaleer, dels ypperlig Muldjord af forraadnede Planter. Prisen paa disse Jorder er vel forskjellig og grunder sig meest paa Liebhavere, dog er en Tønde Land betalt med 1500 til 2000 Rbd. Leien har i de sidste Aar været betalt med 5 Tdr. Korn, halvt af Rug og Byg, for hver Tønde Land. Dette oplyser, at Byen har tabt ved at skille sig ved disse Jorder, da deres Leie alene var istand til at udrede alle Byens Udgifter, som nu ligues paa Beboerne efter Grundtaxt og Næring, saa at hvad Byen vendt strax ved Salget, det har den tabt dobbelt siden; men disse Jorder vare sikkerlig ikke komne i den Kulturstand, naar de vare leiede ud, som nu ere frie Eiendomme. Udenbyes Mænd eie kuns et af disse Vænger. De største Vænger ere paa 6 Tdr. Land, de mindste paa 4 Skpr. For de Handlende ere de af megen Vigtighed, thi deels

35.

Have de Græs til deres Heste, som altid holdes paa Stald; deels til nogle udmærkede Malkekøer, da Markjorderne ere lang fraliggende. Den almindelige Sæd i Vængerne er: Hvede, Rug, og Byg, sjelden Havre eller Ærter; til det første ansees Jorden for god, og det sidste kan man ikke have i Fred.

C. Markjorderne, disse ere inddeelte i 6 Marker i Hallenskov, Nye Hestehauge, Høe og Ørnebjerg, Pløie- og Græsholmene; de fire sidste udgjorde Jorderne til Ørkildslot og Bye, og bære derfor endnu Navn af Ørkildsfang; af Ørkildsbye er alene tilbage tvende Vindmøller, som tilhøre Hvidkilde. – Disse Jorder har Byen erhvervet sig, deels ved Hævd deels ved Kjøb. De fleste af Byens Jorder have i Oldtiden været begroet med Skov, som tilhørte Kongerne, og da man ingen Priis satte paa Skovgræs, tog Byen samme i Besiddelse, og har derved faaet Hævd paa Grunden og Underskoven, hvortil regnes Torn, Hessel og Elle. I disse Rettigheder er Byen stadfæstet af de fremfarne Konger. Som Træerne i Skoven forsvandt, blev Jorden optagen til Dyrkning; paa denne Maade ere de tvende Marker, Hallenskov og nye Hestehauge, kommen til Byen, og staae endnu i Skovskylds Hartkorn.

1765 den 30 Novbr. Solgte Kongen sine Skove omkring Svendborg for den ubetydelige Kapital 21, 890 Rdlr., men forbeholdt Byen sin Græsningsret med Underskov. Blandt Kjøberne af disse Skove var Kammerherre Niels Juul til Thorseng, Lehn til Hvidkilde, og nogle Borgere i Byen. Dette Fælledsskab, at nogle eiede Grunden og andre Træerne, gav Anledning til bestandig Trætte, især med Niels Juul for sin Skovpart, gamle Hestehauge; i hvilken Anledning jeg finder at han har stevnet Byen til Thorseng Birk, Svend-

36

Borg Byeting og Gudme Herreds Ret, og at disse Processer foraarsagede Byen en Udgift af 400 Rd. Men alle disse Stridigheder bleve af hans Enke strax bilagte, hvortil hans Broder, som var Stiftamtmand, ei lidet bidrog. Bemeldte Niels Juuls Enke arbeidede meget paa Magelæg med Byen for dens Græsningsret, men alle Bestræbelser vare frugtesløse. Endelig blev Magelæget bragt til Virkelighed de 12 Octbr. 1789 med nuværende Thorsengs Eier og daværende Byefoged Uldahl paa Byens Vegne, saaledes at Træerne i fem Aar skulde bortryddes af den halve Grund og denne overlades Byen til frit Brug, hvorimod Skoveieren maatte indhegne den anden halve Deel til Fred, og at Byen frafaldt sin Ret til Grunden i denne, dog at de Huse og Gaarde, som byggedes i den, skulle ansee Frue Kirke i Svendborg for sin rette Sognekirke. Derved hævedes alle Stridigheder.

1796 kjøbte samtlige Markeiere de Skove, som nogle af Byens Indvaanere havde kjøbt i Hallenskov og Høemarker, og ved at bortrydde Strøe-Træerne, og bestemme Fredskovslinien skaffede de sig selv Vederlag for Græsningsrettigheden.

1806 fandt Magelæg Sted med Hvidkilde Eier om Byens Græsningsret i Græsholmene; dette skeete efter Skovforordningen af 1805. Ved dette skeete Magelæg erholdt Byen 162 Tdr. Land ryddet for Skov. Efter samme Grundsætninger i Pløieholmene og Sofie-Hauge, dog forbeholdt Markeierne sig Gjerdselskoven. Ved dette Magelæg erholdtes 40 Tdr. Land. Saaledes har da Byen ved Hævd erhvervet sig ei alene de tvende Marker, Hallenskov og nye Hestehauge; men ogsaa større Stykker i de andre fire Marker.

37.

Da Ørkildsslot med Bye i Grevens Feide 1534 var bleven ødelagt af Svendborgerne, og ved Reformationen Jorderne, som geistligt Gods, draget ind under Kronen, bleve alle disse Jorder, som udgjorde de fire Marker: Høemarken, Øxnebjerg og begge Holmene, udleiede under Benævnelse af Ørkildsfang; men1566 bleve de overladte Byen til stadig Leie, dog hvor stor den aarlige Leie har været, har jeg ingensteds kunnet finde. Efter Borgernes Ansøgning af 10 Septbr. 1688 bleve disse Leiejorder forundt Kjøbstadsrettighed.
Da Kong Frederik den Fjerde havde endt den svenske Krig, besluttede han at indrette sine Godser i Fyen til Rytterdistrikter, og tilbød Byen de af sine Jorder til kjøbs, som den hidtil havde havt i Leie. Til at forestaae denne Handel udnævnte Kongen Amtmændene i Assens og Nyborg Amt, samt Krigs- og Landkommissairen i Fyen som Kommitterede, og skulde disse tillige forsatte en Grundtaxt over Byen. Ved denne Kommission bleve alle Gaarde og Huse satte i Grundtaxt for 1215 1/6 Rd.; men efter hvilke Grundsætninger denne Taxt er lagt, har jeg intet kunne finde om, da det ei vides, hvor Raadsstueprotokollerne fra 1700 til 1745 ere. Byen var misfornøiet med Ansættelsen, og Kommissionens Forhandlinger indankedes til Høiesteret, og da der 1723 var fældet Dom, blev Grundtaxet samme Aar antaget, som anført, og enhver Gaard og Huus i Byen blev efter samme tillagt Jord i Marken, og udredede i Forhold hertil sin Deel af Kjøbesummen. Gaard- og Huuspladser, som efter denne nye Grundtaxt blev tillagt Jord i Marken, bare i alt 153. Ved Udskiftningen af Markjordene 1804 vare Lodseierne 208; men ved Græsholmenes og Pløieholmenes Udskiftning i 1818 have mange solgt sine Rettigheder, saa der var kuns 107 Lodseiere, og deraf

38.

vare endog nogle Udenbyes, hvilket er stridende mod det Kongelige Skjøde og Byens Previlegier. Førend Byen erholdt Jorderne tilkjøbs, vare og i Leietiden deelte i 100 Parter og disse tilhørte visse Familier, som ved Salget tabte dem. Byen erholdt disse Jorder for den ubetydelige Kapital 833 1/3 Rd. i Kroner, der var 40 Rd. for hver Tønde Hartkorn, som Jorderne 1664 vare ansatte for. Des tode nemlig for 30 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb., men efter den senere Matrikulering ere de ansatte til 38 Tdr. 2 Skpr. 2 Alb.

Det Kongelige Skøjde er udstædt den 28 Marts 1724 og tilholder, at Jorderne ei maae sælges fra Stederne; det findes anført under Bilag 2. Foruden Kjøbesummen til Kongen, maatte Byen indløse Jorderne fra dem, som havde samme i Brug, samt betale Kommissions-Omkostninger og Høiesteretsdom; paa denne Maade kom de i alt til Beløb 4650 Rd. 2 Mk. 3 pz. 4 P., hvilket efter Ligning, forfattet 24 Mai 1723 af Magistraten og de 8 eligerede Mænd, udgjorde 3 Rd. 5 Mk. paa hver Rigsdaler af den nye Grundtaxt.
I Anledning af Forordningen af 1 Octbr. 1802 befandtes Markjorderne ansatte for 831 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr.; Vængerne for 153 Tdr. 7 Skpr. Det Hele til 985 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr. geometrisk Maal, Veie, Grøfter og Skove fraregnede.

Markjorderne ligge alle Nord til Østen for Byen, og grændse mod Tvede og Skaarup Marker. Til de yderste Jorder fra Byen er næsten en Miil. Førend Skovene bleve borthuggede, vare Markjorderne ansatte til 600 Høveders Græsning, men siden de bleve udskiftede, fødes der et langt større Antal paa dem.

39

Alle de Jorder, som høre Byens Indvaanere til og kan dyrkes eller dertil anvendes, udgjøre i Areal og Hartkorn:

A. Vibelterne 57 Tdr. Land g. Mk. har ingen Hartkorn
B. Vængerne 200 Tdr. Land g. Mk. 24 T. 7 G. 3 F. 2 Al.
C. Markjord 1200 Tdr. Land g. Mk., 38 T. 2 S. – F. 2 Al.
I alt: 1457 Tdr. Ld. g. M. 63 T. 2 S. - F. 1 A. Hartkorn

men deri afgaaer for Veie og Grøfter 321 Tdr. Land.

I Markjorderne herefter især det røde Skovleer, tildeels Sand og god Muldjord; de ere tjenelige til alt Slags Sæd.

Af Tørvemoser eier Byen fem med Sætterum, nemlig; paa Hallenskov, Nyedamsmose, i Høemarken Langemose, i Græsholmene tre smaae Moser. Disse Moser udgjøre tilsammen 55 Tdr. Land geometrisk Maal.

Foruden ovenanførte Jorder have adskillige Borgere i Byen, især af Handelsklassen, siden 1806 tilkjøbt sig Parceller af Selveiere i Bondebyen Tvede, hvis Marker grændser mod Svendborg Jorder. Disse saaledes kjøbte Bondejorder ugjøre over 200 Tdr. Land, og e dyrkes i Fælledskab med Borgernes egne Marker. Man kan ikke nægte, at disse Jorder have vundet ved at komme i Kjøbstedmændenes Værge, hvilket deres Kultur og nærværende Tilstand noksom udviser; men ligesom det nægtes Udenbyes at bruge Byens Jorder – i hvilken Anledning Byefogden aarlig skal tilstille Rentekammeret et Tingsvidne – saa ledes synes der ikke billigt at trække Bondejord ind under Byens Avlsbrug, saameget mindre som Svendborg selv har Overflødiged af Jorder. Kjøbstedmanden forlader derved sin egentlige Dont, som er Handel, Fabriker og Haandværker, og

40.

ikke Avlsbrug; Landmanden berøves derimod Jordbruget, som er hans egentlige Næringsvei. Folkemængden formindskes derved; thi f. Ex. paa de ommeldte 200 Tønder Land kunne 50 Huusfamilier have deres Udkomme. Som det forbydes Landmanden at bruge Kjøbstedjorder, burde et ogsaa forbydes Kjøbstedmanden at kjøbe de omliggende Bønderjorder, naar han ei lod dem bebygge. Dette har ogsaa en af Byens Handlende her indseet, og derfor bygget et Huus paa sin kjøbte Lod, og der nedsat en Familie. Adskillige Borgere have og aarlig leier Præsten i St. Jørgens Sogns Gaardsjorder, som ogsaa grændse nær til Byens. Naar disse Kjøbe- og Leiejorder lægges til Byens egne Jorder, saa skjønner man deraf, hvor stort et Avlsbrug Byen har, og dette i Forbindelse med dens udstrakte Handel og Haandværker, bidrage ei lidet til at saamange af dens Jorder ligge udyrkede.

Skove mangler Byen ikke; Malerier have betydelige Skove, som alle ere indhegnede og satte i Fred, nemlig: Hallenskov, Høemarken ved Skaarupstente, og Kobberbroen. De staae for 12 Tdr. 2 Skpr. Skovskyld og udgjøre 121 Tdr. Land g. M. Disse Skove kjøbte Byens 1796 for

14,000 Rd., i hvilken Kjøbesum var iberegnet tvende Skovfogedhuse, Ved strax at sælge Strøetræerne og bestemme Fredskovslinien, indbragtes Kjøbesummen, saa Skoven efter to Aars Forløb havde betalt sig selv, og desuden udredet Skatter og Lønninger, som hvilede paa den med andre Udgifter, saasom 1798 for nogle spanske Søfolks Befordring til Kiel den Summa 47 Rd. I Aaret 1799 havde den alt en rentebærende Kapital af 3000 Rd.

Skovene bestyres af Byefogden, de sex eligerede Mænd, og Byeskriveren er Regnskabsfører, hvorfor

41.

han nyder aarlig 15 Rd. Skovkassen har et Skrin med tre Laase, hvori dens Obligationer og Penge gjemmes, Byefogden har den ene Nøgle, de eligerede Mænd den anden og Byeskriveren den trdie. Enhver, som har Grund i Marken, har ogsaa Part i Skoven, og det saaledes, ar Skoven er deelt i saamange Parter som Byens Grundtaxt har Rigsdalere. Kjøbekontrakten over Skovene er affattet 11 Mai og Skjødet 19 Decbr. 1796; det findes blandt Bilagene under No. 3.
Skovens Kapital er nu 3804 Rbd. S. V., som staaer paa Rente hos Byens Indvaanere, og 500 Rbd., hvorfor haves en Kongelig Obligation; dette udgjør i alt Kapitalen 4304 Rbd. S. V.
Skovenes aarlige Indtægter ere:

1. Skovauctionen, hvortil Træerne iforveien stemples af Byefogden og de eligerede Mænd, efter Raadførsel med Skovfogden, dog er det Ingen tilladt at kjøbe ved Auctionen uden alene Byens Indvaanere.
2. Rentepenge af udestaaende Kapitaler.

Udgifterne ere: Skatter og Rigsbankrenter af Skov og Markjorder *, Gadernes Broelægning, Skovfogdernes og Regnskabsførernes Lønning. Regnskabet sluttes til Nytaar; det skulde egentlig oplæses den Dag Næringstaxten bekjendtgjøres; men Oplæsningen skeer nu hvert Aars 2 Januar. Byefogden og de eligerede Mænd udnævner sine Borgere og tvende af de eligerede Mænd til Revisorer. At Byefogden har faaet Deel i Skovenes Bestyrelse er fordi daværende Byefoged Uldahl

---

Dog bør anmærkes, at der gives de som eie Gaarde og Huse i Byen, dog uden Grundtaxt eller Andeel i Byens Mark og Skove, imidlertid nyde de dog deres Gadepart brolagt for Skovkassens Regning.

42.

var den største Lodseier, da Skovene bleve kjøbte, og alt saa af den Aarsag blev overdraget Bestyrelsen af Interessenterne; det er ellers hans Embede uvedkommende, og da nuværende Byefoged ingen Lod har i Skoven, saa er det kuns ved Skik at han har faaet Deel i Bestyrelsen.
Skovene ere i god Fred, og en Skovfoged holdes, som har frit Huus med 3 Tdr. Land og aarlig Løn 30 Rbd. Skovfogden har ingen ordentlig Instrux, thi Skovene bestyres efter mundtlig Ordre.
Skovene ere ikke deelte i Hugster; man kan derfor ikke sige hvad de aarlig afgive. Man hugger nu i dem, som man behøver Penge til Skatter og Gadernes Brolægning, og Vedkommende i Byen, som have kjøbt Træer ved Auctionen, have upaanket ladet dem henstaae flere Aar til Skade for Skoven. Med Skovfogden kan, efter nuværende Indretning, intet tilbørligt Opsyn ventes; thi Byefogden har sine Embedsforretninger at varetage, og de eliderede Mænd maa passe deres Næringsveie. Det vilde derfor være fordeelagtigere for Skoveierne – hvoriblandt ere mane Embedsmænd samt begge Præsterne og Fattigvæsenet – om en Kommission af Kyndige blev udnævnt til Skovenes og Tørvemosernes Bestyrelse og Skovene inddeeltes i

visse Hugster, saa man kunde vide hvad Fordeel Skovene aarlig kunde afgive, kort, at en god Skovkultur blev indført. At der til Regnskabets Revision altid udnævntes en af de Embedsmænd, som havde Deel i Skoven, samt en Borger, og at Regnskabet, naar det var revideret, af andre blev dediceret, hvortil ligeledes maatte udbævnes en Embedsmand og en Borger. Endelig burde Regnskabet trykkes og meddeles enhver Skoveier. Af Skovene burde ingen andre Udgifter finde Sted, end dem, som hørte til deres Konservation, Skovfogdens og Regnskabsførerens Lønninger. Ren

43

terne af de nu udestaaende Kapitaler skulde oplægges, Resten af Indtægten deles engang om Aaret mellem Eierne efter Gundtaxten. Paa denne Maade vilde Skovene blive ordentlig bestyrede, da Kommissionen, som det blev betroet, maatte være ansvarlig derfor, og Embedsmændene ikke være udelukte fra Bestyrelsen af deres Eiendom, som hidtil har været Tilfældet, da disse ikke møde ved Raadstueforsamlingerne. Stederne i Byen vilde derved vinde i Værdie, da man kunde beregne deres Fordeel af Skovene efter deres Grundtaxt.
Tørvemoserne kunne aarlig afgive 1500 Læs Tørv, ogsaa disse burde staae under samme Bestyrelse som Skovene, og der burde udvises Pladser, hvor Tørven skulde skjæres og hvor den kunne hensættes til Tørring, samt Vandets Afledning og Gravenes Fyldning paasees. Skjæring og Røgtning burde skee paa Eiernes fælleds Regning, for at skaffe Byens fattige Dagleiere en Fortjeneste. Derefter burde Tørven ved Auction sælges til Byens Indvaanere alene, og efter Udgifternes Fradrag Resten deles ligesom Indkomsterne af Skoven.
Byen vilde derved rigelig forsynes med Ildebrand og Skovenes vilde bedre konserveres.
Foruden disse Skove, som tilhøre samtlige Byens Markeiere, have tre Mænd en liden Eiendomsskov i Pløieholmen, kaldet Rottefælden, og da den ligger nær ved Byen tjener den Indvaanerne til Sommerfornøielse; den er nu taget i Fred, efter et Vederlag er givet Markeierne for Grunden og Græsningsretten, overeenstemmende med Skovforordningen.
Af Aaer og Indsøer har Byen ingen af Betydenhed, dog mangler ingensteds Vand i Markerne til Kreaturernes Vanding.
Byen eier paa sine Marker tvende Stampemøller til Brug for Feldberedere.

44.

§ 8.

Byens offentlige Bygninger.

1, Raadstuen, ligger midt i Byen, paa det store Torv, den er en gammel Bygning af Bindingsværk, to Etager høi; den er bygt i Kong Frederik den Andens Tid, 1586; hans Navn staaer over Porten.
Den er repareret 1737 under Kong Kristian den Siette, og hans Navn er ligeledes indhugget over Porten. Den gamle Bygning er opført af Tømmer, som har været brugt i andre Bygninger, ventelig i de nedbrudte Klosterbygninger og Ørkildslot, thi det er endnu synligt af Stolperne og den gamle Skrift, som adskillige Steder findes anført; alle Vinduerne ere gamle Blye-Ruder, halv gjennemsigtige, bemalede med de gamle Præster og Raadmænd, kuns faa ere tjenlige til at oplukke. I den nederste Etage er Bolig for Arrestforvareren med Opgang til øverste Etage, Port, hvori Byens Veierbod holdes, Gaardsplads, fem Arrester, Vagtstue og en dansk Skole med Bolig for Læreren; desuden har den en liden Hauge ved Gaarden. I øverste Etage er den gamle Tingstue, et borgerligt Strafværelse, en stor Sal 25 Alen lang og 10 Alen bred, Borgemester

med Raads Forsamlingsværelse, som bruges nu til Bye- og Herredstinget; det første holdes om Mandagen og det sidste om Torsdagen. Fra denne Sal er taget at Aflukke til Byens Archiv.

2. Sprøitehuset, en Bindingsværks-Bygning, ligger paa Torvet lige for Raadstuen, er af nye opført 1776; det har tvende Porte, hvori Byens Sprøiter med Brandredskaber opbevares.
Raad- og Sprøitehuset ere under eet assurerede for 1040 Rbd.

45.

3. Skolebygninger, deraf eier Byen kuns een, som er den gamle latinske Skole, der ligger ved Klosterkirken, den har i de ældre Tider udgjort endeel af Graabrødre Kloster. Det er en 2-Etage grundmuret Bygning, 27 Alen lang og 15 Alen bred; i den nederste Etage er hvælvede Kjeldere; i den øverste Etage har Degnen til Frue Kirke fri Bolig, bestaaende af Skolestuen, tre Værelser og Kjøkken, Til Bygningen hører tvende ssmaa Hauger. Frue Kirke vedligeholder den og betaler dens Skatter. Den er assureret for 800 Rbd.
4. Kirkerne i Byen ere tvende Sognekirker og Klosterkirken, en Levning af Graabrødre Kloster, ved hvilket den er bygt; men Klosteret selv er nu privat Mands Eiendom.

A. St. Nicolai Kirke er upaatvivlelig Byens ældste Kirke, opkaldt efter de Søfarendes Skytshelgen, Nicolai Hellevad, foregiver at den er bygt af Valdemar den Anden; men den har alle Kjendetegn paa at være ældre, baade af dens Beliggenhed og svære Mure. Den er en gammel gothisk Bygning, og ligger, som der meste af Sognet, meget lavt; thi uagtet Kirkegulvet ved Gravenes Opfyldning 1805 blev betydelig forhøiet, ligger det dog endnu under Gadens Overflade. Den har tre Gange; den mellemste, fra Indgangen ved Taarnet til den østre Gavl, er 65½ Alen lang, 13 Alen bred og fra Gulvet til Hvælvingen 17 Alen høi; de tvende Sidegange kaldes Kapeller og ere senere Tilbygninger; det ene bærer Navnet Birgittes og det andet St. Gjertruds, disse ere 30 Alen lange og 9 Alen brede, og i de katholske Tider have de havt egne Altere. Maaskee Navnene ere efter tvende Søstre, som have

46.

Skjenket deres Formue til Kirken. Kirken har et Sakristie med Trægulv og Kjelder under, det er tilbygget Koret, og Præsten har derfra sin Udgang. Ved dette er en Bindingsværks-Bygning til Materialiers Bevaring. Paa Kirken ere trende Hovedindgange, tvende mod Nord og en paa den vestre Ende; der har desuden været tvende paa søndre Side, men disse ere nu tilmurede. Hvad Tid dette er skeet vides ikke; den ene Dør var fra Koret, den anden nede i Kirken.

Man maa formode, at Sognet i de ældre Tider har væet mere bebygt paa den søndre Side end det nu er, og at da Daaben anbragtes i den søndre Gang, er Døren bleven tilmuret, og at den anden blev tilmuret da Præstegaarden blev solgt og Præsten ei længere boede der. Folkesagn vil sige, at Søren fra Koret er bleven tilmuret engang, da tvende Ægtefolk for Alteret ere blevne adskilte, og udgaaede hver af sin modsatte Dør, hvilket ansaaes som et Symbol paa, at de ei mere skulde forenes.
Kirken har tilforn kuns havt eet Taarn, men 1763 fik den et Spiir, tækket med Blye, saa Taarnet med Spiir nu gjør en Høide af 80 Alen. I Taarnet hænger 3 Klokker, tvende store og en mindre. Den ene er støbt 1575, den anden 1516, omstøbt tre Gange, nemlig 1749, 1767 og 1790. Den tredje, der er meget liden, har ulæselig Munkeskrift. Den største bruges af Vægterne til at ringe paa og af Vagt, som skeer Kl. 3 om Morgenen og 10 om Aftenen, samt i Ildebrandstilfælde. I Taarnet er et Seierværk, som slaaer Timer og Qvarteer og gaaer i 8 Dage; det har Viser mod

Nord og Vest. Altertavlen forestiller et Tempel, hvor de vigtigste Handlinger i Christi Liv ere forestillede, den er malet 1787.

47.

Kirkens Ornamenter ere: tvende Fløiels Messehageler, den ene rød, den anden grøn, broderet med Guld; trende Alterduge, de tvende med brede Kniplinger ere skjænkede til Kirken 1749 af en Ubekjendt, den tredje er givet af Kjøbmand Hans Thorbjørnsen i Aaret 1759. Et rødt Fløiels Klæde til Prædikestolen.

Til Nadverens Brug haves: en stor forgyldt Kalk paa tre Pægle, paa den findes tvende Ulvehoveder i blaat Feldt; til Kalken er en Fod, hvorpaa findes endeel Munkeskrift. En stor Sølvkande, givet af Anne Riber 1771, vægtig 32 Lod. En Æske til Brødet, givet af Jacob Jensen Samsing 1696, vægtig 13 ½ Lod. En mindre Kalk og Disk til Sygebetjening, givet af Christen Pedersen Hellevad 1629, vægtig 12 Lod. Tvende Messingstager paa Alteret.

Prædikestolen er opsat i Korskirken 1585 paa den findes en Messingarm til tvende Lys, et Timeglas. Den er siret med adskillige bibelske Vers, og bekostet opmalet tilligemed Indhegningen om Koret Aar 1749 af Raadmand Knud Graae.

Døbefonten stod før nede i Kirkens søndre Gang, og var indhegnet med et Tralværk, hvorpaa de tolv første Præster efter Reformationen vare malede alle i fuld Korpus. Døbefader er af Messing med Munkeskrift, Ave Maria, og en flakt Ørn i Midten; det er givet af Valkendorf. Ved Kirkens Reparation 1811 blev Døbefonten, som er en svær Sandsteen, opflyttet i Koret, hvor den nu staaer.

Kirken har et godt Orgel med 17 Stemmer, det er givet af Menigheden, som erfares efter en Indskription paa samme saalydende:

48.

Enhver, som løste for sin Pung
Og hjalp mig til at lyde,
Rig, Fattig, Gammel eller Ung,
Den vil jeg Takken yde.
Nu skal hver Pibe i mig er,
Jeg har ei anden Tinge,
Istemme ret paa sin Maneer
Guds Ære at udsiunge.

I Kirken ere 15 Lukkede Stole, bekostede af Menigheden, med de betage baade Lysningen for Kirken og Kysen fra Præsten.
Kirken har trende Lysekroner af Malm. Den i Koret givet af Jomfrue Vita Biering 1715, og de to midt i Kirken ere skjenkede, den ene af Frue Anna Margretha Halverskov, den anden af Frue Helle Trolde.
Over Korsdøren er et Bilede af Træe, som forestiller Jesus paa Korset, og tvende smaae Malerier, hvoraf det ene forestiller en Mand med en Hane, som Sindbillede paa Aarvaagenhed, og det andet Lazarus, som slikkes af Hundene.
Blandt Begravelserne udmærker sig Frue Inger Valkendorfs og Knud Urnes til Søegaard af 1559, Viceadmiral Kønnings af 1749; en Liigsteen med de Urners og Valkendorfers Vaaben og en Person udhuggen i geistlig Dragt ned en Rosenkrands om Halsen; en dito over Byens sidste

Borgemester, Mads Tønnesen Rosenberg, 1756; en dito over Kommandeur Jochum Friis; en dito i Muren ved Alteret over Præsten Laurits Nielsen Hellevad, hvorpaa læses, at han har havt fire Koner og været Præst ved Menigheden i 50 Aar, fra 1627 til 1677. Den, som ønsker udførligere Efterretning om de Begravede, vil finde samme i Odense Adresse-Avis for 1776, No 37.

49.

I Kirken findes et skjønt Oliemalerie over Hans Morsin, Præst til Laudet paa Thorsend, det forestiller ham og Kone med fem Sønner og en Datter, samt tre mindre Børn, som døde i Barndommen; dette Malerie viser Thorsengsdragten paa den Tid.

I Sakristier er et stort Skab, hvori Altertøiet gjemmes, og en gammel Bogstoel, som brugtes af Disciplene, naar de holdt Bøn ved Skriftemaal.
Under Sakristiet er en gammel Kjelder, som man vil sige i de katholske Tider har været brugt til Arrest.

Af Bøger eier Kirken: Kristian den Fjerdes Bibel, Luthers Huuspostil, Evalds Kontordants, Hoffmanns Samlinger af Fundatser for Fyen, en Alterbog og en Psalmebog.

Af Brandredskaber har Kirken tvende Brandstiger, 8 Læderspande og tvende Lygter.

Kirken er assureret for 8000 Rbd.

Fra 1805 er ere ingen Liig begravede i Kirken, men alle Gravene ere fyldte.

Kirkegaarden omgiver kun Kirken paa de tre Sider, mod Østen støder den tæt op til en Kjøbmandsgaard, hvis Grund i ældre Tider er kjøbt fra Kirkegaarden, da man ved Grundens Lægning til et Bryggerhuus fandt Liig. Den søndre og vestre Deel af Kirkegaarden bruges til betalende Liig, den norde derimod til Fattige. Uagtet Kirkegaarden ved Liig er opfyldt næsten halvanden Alen over Gadens Overflade, og intet Liig kommer dybere ned, staae dog Graverne om For- og Efteraar fuldt med Vand, saa Ligene snarere druknes end jordes, hvilket er et ubehageligt Syn for de Efterlevende. Jordlaget er Blaaleir, hvori stedse findes Brakvand, hvilket

50.

I øvrigt vise sig allevegne i Sognet, og røber sin Forbindelse med Stranden.
Til denne Kirke har Thurø været henlagt, indtil den fik sin egen Kirke 1640.

Kirkens Indtægter og Udgivter i 1817.

Indtægt:

	Sedl. Og Tegn. Rbd.	Mk.	fz
No. 1. Renter af dens Kapital 300 Rbd S. V.	16	5	7
No. 2. Leien af Vænget 3 ½ Td. Land 20 Rbd. S. V.	37	3	-
No. 3. Kirkens Tiende af 591 ¾ Rd. Grund, betalt efter Forening med 1 Skp. Byg af hver Rigsdalers Grund, og af Vængerne 61 Tdr. 1½ Skp Med 1 ½ Skp. Korn, halvt af Rug og Byg for hver Tønde Land, med Penge efter Kapitelstaxten; og in natura af 7 Rdlrs. Grund og 18½ tønde Land i Vængerne, udgjør i alt	1086	5	14
No. 4. Jordskyldspenge	7	-	-
No. 5 Tavlepenge	62	-	2
No. 6. Stoleleie	95	3	9 ½
No. 7. Kopulationspenge	9	-	-
No. 8. For Jord til Liig	92	4	14
No. 9. For Klokkernes Ringning	131	1	8
No 10. Godtgjørelse af Rigsbankrente fra 1813 til 18 17.	44	1	10
I alt	1583	3	1

Udgivt:

No. 1. Amtsprovstens Løn 1 ½ Tdr. Byg Landemods-Expenser og Kirkesyn	28	3	8
No. 2. Kirkens Lysepenge til Skolerne 6 Rbd S,B,	11	1	8
No. 3. Klokeren for Ringning	11	1	8
No, 4. Stiftsrevisors Løb	10	3	1/3
No. 5 Organistens Løn 16 Rbd, S. V.	30	-	-
No. 6. Stadsmusikanten, for Musik i Kirken paa Høitiderne, 6 Rbd, S, V, er	11	1	8
No. 7. Kapellanens, nu Skolevæsenets-Huusleie 12 1/3 Rbd, S, V, er	23	-	12
No. 8. Renter af den gamle Præstegaard, som er solgt, og Stipendiepenge 4 Mk., i alt 28 Rbd, 50 pz S. V.	53	2	14
No. 9. Bælgetræderens Løn	7	3	-
No. 10. Vægterne for Opvartning ved Gudstjenesten	1	1	8
No. 11. Værgens Løn	5	-	-
No. 12. Rigsbankrente og Brandhjælp	24	3	4
No. 13. Vægterløn af Kirkens Assurence 8000 Rbd.	34	-	-
No. 14. Brandhjelpspenge	12	3	-
No. 15 Skat af Kirkens Tiende for 5 Aar	83	1	15 1/7
No. 16. For Brød og Viin	32	5	4
No. 17. Degnens Stipendier 9½ Mk. S. V.	2	5	13
No. 18. Reparation paa Kirke og Gaard	745	5	6
Summa Udgivt:	1244	-	152/7

Indtægten var	1583	3	1
I Behold:	339	2	1 5/7

52.

Desforuden eier Kirken en Kapital paa 300 Rbd. S. V., som staaer paa Rente.
Til St. Nicolai Sogn har tilforn hørt 661 Rdlrs. Grund, men ved et Kongeligt Reskript ere begge Sognene i Byen gjorte lige i Grund, saa det nu kuns er 606 2/3 Rdlrs. Grund; af disse eier Præsten de 8 Rbd., som er tiendefrie.
I Vængerne har Kirken Tiende af 80 Tdr. Land; Tienden deles lige imellem Kirke og Præst, dog har Præsten ene Tienden af Boghvede og Bælgfrugter, samt af Føl, Bier, Gjæs ec. Af en gammel Regnskabsbog erfarede jeg, at 1754 blev Kirkens Tiende ved Auction overladt Præsten Storm for 19 Rd. 88 pz. men Aaret efter sank den ned til 18 Rb. Fra 1757 til 1765 havde Kammerherre Niels Juul til Thorseng Kirketienden for 26 Rd. 24 pz. aarlig, og finder jeg at Tiendeafgiften ofte er betalt for tvende Aar paa engang. 1785 fik Byefoged Uldahl Kirkens Tiende paa Levetid for 70 Rd. aarlig. 1806 fik Sognet den selv i fem Aar for 105 Rd. aarlig. I 1813 steeg den til 500 Rd. Nu er den ved Forening 1816 overladt Sognet for 1 Skp. Byg af Rigsdalers Grund i Marken og 1½ Skp. Korn, halvt af Rug og Byg for Tønde Land i Vængerne, at betales med Penge efter Kapitalstaxen 14 Dage efter at samme er sat. Dog er der 7 Rdlrs. Grund i Marken og 18½ Tønde Land i Vængerne, hvorom ingen Forening er truffen.
Naar Kirkens Tiende engang udbringes til dens sande Værdie, vil den udgjøre 70 Tdr. Rug og 70 Tdr. Byg. Jordskylden har sin Oprindelse fra Pladser, som ere bortsolgte fra Kirken.
Knud Graas Enke har ved Gavebrev 1767 givet Kirken et Vænge pa 3½ Tønde land, som haves til Leie af Giverindens Familie for 20 Rbd, om Aaret;

53.

i sin Tid vil dette blive forøget Indtægt for Kirken. Giverinden har paalagt Kirkens Inspektører at paasee, det til Kirkens Nytte anvendes, og aldrig derfra afhændes.
De, som have givet Gaver til Kirken ere: Knud Knudsen Raadmand, 26 2/3 Rd.; Organist Rasmus Møller til Orglets Vedligeholdelse 33 2/3 Rd.; Doctor Peder Jespersen Histrue 1725,, 112 Rd.
1765 havde Kirken samlet en Kapital af 2000 Rd., men da der samme Aar blev bekostet Spiir paa Taarnet, blev dens Formue ei alene fortæret, men den blev endogsaa bragt i Gjeld. Den har nu atter samlet noget, men det vil i Aar medgaae til Spirets Reparation.
Oprindelsen til de Penge, Præsten nyder af Kirken, er følgende: deels Renter af hvad den gamle Præstegaard blev solgt for, deels Jorder, der laae til den og først 1734 blev solgt for 100 Rd., deels fra St. Anna Kjøbmandslaug; hvilke Indtægter benævnes saaledes: I Huusleie 25 Rbd., Renter af Jord og Græsning 2 Rd. 88 pz., Stipendier 4 Mk., i alt 28 Rbd. 50 pz.
Kapellanens Huusleie var til 1756 kun 5 Rd. 2 Mk., som er Renter af den Kapital, hvorfra et Huus med Haugeplads og 2 Rdlrs. Grund i Marken blev solgt; men samme Aar blev den ved et Reskript forøget til 12 Rd. 2 Mk.; disse med Kapellaniets øvrige Indkomster ere nu henlagte til Byens Skolevæsen.
Angaaende nogle flere i Regnskabet anførte Poster kan bemærkes:
De lukkede Stole i Kirken bortleies ved Auction, naar de blive ledige, og Pladserne i de aabne Stole bortleies for 3 til 1 Mk., som de ere nærmest Koret eller Prædikestolen. For Jord til Liig betales 3 Rd., for et Barn under 10 Aar det halve.

54.

Nicolai Kirkegaards Utilstrækkelighed og Uduelighed til Begravelsesplads, vil ved Forslag til en nye Kirkegaard nærmere oplyses.
Kirkens nuværende Værge er Hr. Kjøbmand Hans Madsen.
De Bøger, som ere i Kirkeværgens Haand, ere: en Regnskabsprotokol, begyndt 1734, samt den nu brugelige fra 1774. Den første er authoriseret af Præsten Frederik Kristian Varde; den sidste af Kirkens Juspeltører, Præsten og Byefogden. En Protokol over Stolene i Kirken og Gravstæderne, indrettet og authoriseret af Biskop Lodberg; en Kirkelade til derudi at nedlægge Kirkens Penge, Obligaationer og Adkomstbreve.
B. Byens anden Sognekirke kaldes vor Frues, der ligger midt i Byen paa en Banke bag ved Raadstuen og det store Torv; den er bygt af Valdemar den Anden paa det gamle Vartaarns Ruiner. Den er en Korskirke, ret smuk, og fra Kirkegaarden haves skjøn Udsigt over Byen og Sundet; men den er baade mindre og ei af saa gammel Bygningsmaade som den forrige. Den har et Taarn med skjønt Spiir, som tjener de Søefarende til Mærke ved Gjennemseilingen i Sundet. Spiret fik Kirken strax efter Grevens Feide; men af nye er det sat istand 1768 og da belagt med Blye, som kostede Kirken 1680 Rd. I Taarnet er et 8-Dages Seirværk og fire Klokker; den største støbt 1654; den anden har ulæselig Skrift, dens Støbeaar kan ei udfindes; den tredje støbt 1505; den fjerde er uden Paaskrift. Med sidde Klokker ringes kl. 5 om Morgenen, 12 om Middagen og 7 om Aftenen. Kirkens Hovedgang er 41 Alen, Korsgangen ligesaa. Paa Kirken er fire Hoveddøre, mod Sønden, Vesten og Norden, desuden en for Præsten paa Nordsiden fra Sakristiet. Koret er lidet og Altertavlen gammel,

55.

hvilende paa fire Piller med gudelige Inskriptioner og Figurer paa, nemlig paa den venstre Moses med tvende lyse Horn, paa den høire Aron. Paa Kalken, som er stærkt forgyldt, findes afbildet Kristus paa Korset, samt 5 af Apostlerne. Kirken har desuden en Sølvkande, givet af Tolder Friis; to Sølvlysestager, vægtig 128 Lod, givet 1793 af Bager Henrik Fich; een mindre Kalk og Disk til Sygebetjening, givet af Borgemester Rikartsen.

73